

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Analýza a interpretace vybraných děl

A. V. Šmilovského

Autorovo umění povahokresby

Diplomová práce

Autor: Bc. Kateřina Kloučková
Studijní program: N7504 Učitelství pro střední školy
Studijní obor: Učitelství pro střední školy – český jazyk a literatura
Učitelství pro střední školy – dějepis
Vedoucí práce: doc. PaedDr. Božena Plánská, CSc.
Oponent práce: dr. hab. Marcin Lukasz Filipowicz, Dr.

Zadání diplomové práce

Autor: Kateřina Kloučková

Studium: P16P0544

Studijní program: N7504 Učitelství pro střední školy

Studijní obor: Učitelství pro střední školy - český jazyk a literatura

Název diplomové práce: **Analýza a interpretace vybraných děl A. V. Šmilovského**

Název diplomové práce The analysis and interpretation of the selected works of A. V.
AJ: Šmilovský

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Diplomová práce bude věnována analýze a interpretaci vybraných děl dobově významného autora, který postupem času upadl v zapomnění. Základním úkolem bude vystižení charakteristických rysů prózy a zhodnocení jeho přínosu české literatuře.

BURIÁNEK, František, Z literárněvědných studií, Praha: Československý spisovatel, 1985, 217 s.
FISCHER, Jan Otokar, Kritický realismus. Balzac, Stendhal a základní otázky realismu, Praha: Svoboda, 1979, 489 s.
HAMAN, Aleš, Trvání v proměně: česká literatura devatenáctého století, Praha: ARSCI, 2010, 326 s.
HODROVÁ, Daniela a kol., na okraji chaosu: poetika literárního díla 20. století, Praha: Torst, 2001, 865 s.
JANÁČKOVÁ, Jaroslava, Stoletou alejí. O české próze minulého věku, Praha: Československý spisovatel, 1985, 292 s.
JANÁČKOVÁ, Jaroslava, Česká literatura 19. století: od Máchy k Březinovi, Praha: Scientia, 1994, 179 s.
JANÁČKOVÁ, Jaroslava, Český román sklonku 19. století, Praha: Academia, 1967, 206 s.
PRAŽÁK, Albert, Alois Vojtěch Šmilovský: životopis, doprovázený výňatky jeho korespondence, Praha: Šolc a Šimáček, 1924, 208 s.
ŘEPKOVÁ, Marie, K charakteristice postav u A. V. Šmilovského, In: Česká literatura, 1969, roč. 17, č. 1-2, s. 97-117.
ŠALDA, František Xaver, Otec Šmilovský, In: ŠALDA, František Xaver, Medailony, Praha: Melantrich, 1941, s. 7-15.

Garantující pracoviště: Katedra českého jazyka a literatury,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: doc. PaedDr. Božena Plánská, CSc.

Oponent: dr. hab. Marcin Lukasz Filipowicz, Dr.

Datum zadání závěrečné práce: 16.11.2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala pod vedením vedoucí práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 24. 5. 2018

.....

Bc. Kateřina Kloučková

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala zejména doc. PaedDr. Boženě Plánské, CSc., za odborné vedení a cenné rady, které mi v průběhu psaní diplomové práce poskytovala. Děkuji také své rodině a přátelům za všeobecnou podporu během studia.

Anotace

KLOUČKOVÁ, Kateřina, *Analýza a interpretace vybraných děl A. V. Šmilovského. Autorovo umění povahokresby*, Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2018, 81 s. Diplomová práce.

Diplomová práce se zabývá vybranými prozaickými díly českého spisovatele Aloise Vojtěcha Šmilovského, který je primárně řazen ke konzervativnímu proudu české literatury 2. poloviny 19. století. Diplomová práce navazuje na práci bakalářskou, ve které byla věnována pozornost specifickým rysům autorovy tvorby, zejména poté Šmilovského poezii. Stěžejní část diplomové práce - analýzu a interpretaci vybraných děl - spojuje jednotný badatelský problém, tj. umění autorovy povahokresby. Skrze rozbor děl budou stanoveny její specifika.

Klíčová slova: Alois Vojtěch Šmilovský, analýza, ideální realismus, interpretace, literatura 19. století, próza

Annotation

KLOUČKOVÁ, Kateřina, *The analysis and interpretation of the selected works of A. V. Šmilovský. Author's characterization skills*, Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2018, 81 pp. Diploma Thesis.

Diploma Thesis deals with selected prose works of Czech writer Alois Vojtěch Šmilovský, who is primarily listed as a conservative stream of Czech literature in the second half of the 19th century. Diploma Thesis is built on the Bachelor Thesis in which attention was paid to specific features of author's work, especially poetry. The main part of the Diploma Thesis - analysis and interpretation of selected works - combines the unified research problem, ie the art of author's characterization skills. Through the analysis of the works we will try to determine its specifics.

Keywords: Alois Vojtěch Šmilovský, analysis, ideal realism, interpretation, literature of the 19. century, prose

Obsah

Úvod	9
1 Alois Vojtěch Šmilovský – Kmotr Rozumec české literatury.....	12
2 Specifika Šmilovského prozaické tvorby	17
2.1 Žánrová varianta	18
2.2 Žánr tzv. mudroslovného románu	22
2.3 Šmilovského způsob vytváření literárních postav	24
3 Analýza a interpretace vybraných děl	29
3.1 Kmotr Rozumec	31
3.1.1 Obecné informace o díle	31
3.1.2 Žánrové zařazení	31
3.1.3 Analýza a interpretace názvu díla	31
3.1.4 Kompozice díla	32
3.1.5 Forma vyprávění a typ vypravěče	33
3.1.6 Časoprostorové vymezení	33
3.1.7 Děj	34
3.1.8 Analýza a interpretace díla z hlediska povahokresby hlavního hrdiny	34
3.2 Kovárenský pan Antonín	46
3.2.1 Obecné informace o díle	46
3.2.2 Žánrové zařazení	46
3.2.3 Analýza a interpretace názvu díla	46
3.2.4 Kompozice díla	47
3.2.5 Forma vyprávění a typ vypravěče	47
3.2.6 Časoprostorové vymezení	48
3.2.7 Děj	49
3.2.8 Analýza a interpretace díla z hlediska povahokresby hlavního hrdiny	49
3.3 Jehla	56
3.3.1 Obecné informace o díle	56
3.3.2 Žánrové zařazení	56
3.3.3 Analýza a interpretace názvu díla	56
3.3.4 Kompozice díla	57
3.3.5 Forma vyprávění a typ vypravěče	58
3.3.6 Časoprostorové vymezení	59

3.3.7 Děj	59
3.3.8 Analýza a interpretace díla z hlediska povahokresby hlavního hrdiny	60
4 Komparace postav z hlediska jejich povahokresby	66
Závěr	70
Seznam použité literatury	73
Primární literatura	73
Sekundární literatura	74
Knižní a slovníkové zdroje	74
Statě a recenze v periodikách	80
Vysokoškolské kvalifikační práce	80
Online zdroje	81

Úvod

Předložená diplomová práce navazuje na práci bakalářskou, ve které jsem pod vedením doc. PhDr. Jiřího Kudrnáče, CSc., věnovala pozornost specifikům tvorby Aloise Vojtěcha Šmilovského¹. Stěžejní kapitola práce se zabývala rozborem a interpretací jediné autorovy básnické sbírky, tzv. *Spisům básnickým*².

Šmilovský je dnes čtenářské obci znám téměř výhradně jako prozaik. Odborná literatura zmiňuje jeho dramatickou a básnickou tvorbu pouze okrajově. Šmilovského dramata nebyla příliš úspěšná, jen zlomek divadel je zařadil do svého repertoáru. Řada z nich zůstala pouze v rukopisech a byla vydána až po autorově smrti. V 90. letech 19. století a v prvním desetiletí 20. století vyšla Šmilovského dramata v celkem čtyřech svazcích, v roce 1924 poté souborně (editorem byl Jan Voborník³).

Šmilovského básně byly taktéž neúspěšné, jeho jediná básnická sbírka vyšla poprvé v roce 1872, v upraveném a doplněném vydání poté o dva roky později. Sběrka se však v pozdější době nedočkala reprintu a upadla v zapomnění. Odborná literatura se o autorově básnictví zmiňuje pouze marginálně, jedná se o kusé informace, které se povětšinou opakují a mají prakticky stejný pramenný základ, totiž monografii Alberta Pražáka, která je dodnes nejucelenějším a nejkompexnějším výkladem představujícím autorův život, tvorbu i výňatky z jeho korespondence⁴. V bakalářské práci jsme se snažili provést rozbor a interpretaci básnické sbírky s ohledem na zakotvení autora do literárněhistorického kontextu české postobrozenecké poezie.

V třetí a zároveň poslední kapitole bakalářské práce jsme se zabývali Šmilovského prózou. Zaměřili jsme se na problematiku vytváření literárních postav

¹Kateřina KLOUČKOVÁ, *Specifičnost díla A. V. Šmilovského*, Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2016, 70 s. Bakalářská práce.

²Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, *A. V. Šmilovského Spisy básnické*, Praha: I. L. Kober, 1874, 249 s.

³Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, *Pozůstalá dramata*, Jan Voborník (ed.), Praha: Borský a Šulc, 1924, 429 s.

⁴Albert PRAŽÁK, *Alois Vojtěch Šmilovský: životopis, doprovázený výňatky jeho korespondence*, Praha: Tiskem a nákladem F. Šimáčka, 1911, 208 s.

(tzv. koncept siluet), žánrovou variantu a tzv. mudroslovný román, který byl autorovi vlastní a díky němuž vstoupil v české literatuře do širšího povědomí.

Jelikož nebyla tato kapitola v bakalářské práci detailněji rozepsána, spíše doplňovala kapitolu zabývající se poezií a dotvářela stanoviska autorových specifických literárních rysů, rozhodli jsme se ji nyní uchopit jako pomyslný odrazový můstek pro práci diplomovou. Ta je koncipována problémově. Bakalářská práce nám nabídla široké předpolí pro prohloubení a rozšíření nastíněné problematiky o filosoficko-antropologický rozměr. Obecně zvolený název *Analýza a interpretace vybraných děl A. V. Šmilovského* byl následně zúžen a zkonkretizován v podnázvu *Autorovo umění povahokresby*. Tento badatelský problém byl zvolen proto, že Šmilovský je vyzdvihován zejména jako autor s vynikajícími charakterovými dovednostmi.

Úkolem první kapitoly je stručné, komplexní představení autora a shrnutí informací, které o něm dnes díky odborné literatuře máme. Budou zde zároveň rekapitulovány poznatky, ke kterým jsme s doc. Kudrnáčem dospěli v bakalářské práci. Druhá kapitola bude věnována specifikům Šmilovského prozaické tvorby. Zde byly vybrány tři typy problematiky, které se k jeho tvorbě vážou, tj. žánrová typologie, žánr tzv. mudroslovného románu a autorův způsob vytváření literárních postav. Třetí a stěžejní kapitola diplomové práce se zaměřuje na analýzu a interpretaci vybraných autorových děl s ohledem na konkrétní problematiku, tj. autorovo umění povahokresby. Čtvrtá kapitola diplomové práce je poté věnována komparaci hlavních postav jednotlivých děl.

Podobně jako v bakalářské práci se ani zde nebudeme zabývat zřejmě nejznámějším Šmilovského dílem *Za ranních červánků*. Této próze byla v minulosti jako jedné z mála věnována větší pozornost, proto bychom se chtěli zaměřit spíše na méně známé práce. Pro analýzu a interpretaci byla vybrána celkem tři díla. *Kmotr Rozumec* byl již částečně rozebrán v bakalářské práci, nyní se však bude jednat o podrobnější a systematictější literární výzkum. Dalšími analyzovanými díly budou povídky *Kovárenský pan Antonín* a *Jehla*, která je ze všech Šmilovského povídek hodnocena jako literárně nejpovedenější.

Jak je již patrné z názvu práce, základními metodologickými postupy budou literární analýza a interpretace. Cílem diplomové práce je skrze tyto postupy stanovit specifika Šmilovského povahokresby, tedy způsobu, jakým vytvářel hlavní postavy svých příběhů. Následným úkolem bude komparace jednotlivých postav. V závěru se pokusíme zjištěné poznatky shrnout a zobecnit.

Pramenná základna diplomové práce je prakticky stejná jako v případě práce bakalářské. Jelikož je však diplomová práce koncipována problémově, přibyly některé tituly specifického literárně-teoretického zaměření. Jedná se zejména o naratologické publikace zabývající se literární postavou. Snažili jsme se využívat jak práce autorů zahraničních, tak tuzemských. Zajímavý náhled na kontext Šmilovského tvorby nám poté zprostředkovala publikace Martina Hrdiny *Mezi ideálem a nahou pravdou: realismus v českých diskusích o literatuře 1858-1891*. Ta se totiž primárně nezabývá pouze rozborem literárních děl, ale zasazuje je do širokého filosofického kontextu a popisuje okolnosti a způsoby, jak může být k realistickým textům přistupováno.

Podobně jako v bakalářské práci nejsou ani zde editovány názvy a citované pasáže (vše je ponecháno v původní nezměněné podobě). Promluvy jednotlivých postav a vypravěče jsou v citovaných pasážích oddělovány pomlčkou.

1 Alois Vojtěch Šmilovský – Kmotr Rozumec české literatury⁵

Alois Vojtěch Šmilovský (1837-1883) byl český básník, dramatik, prozaik a gymnaziální profesor, který navzdory své literární specifičnosti upadl postupem času v zapomnění. Primárně je jeho osoba spojována s rodnou Mladou Boleslaví, dále zejména s oblastmi Litomyšlska a Poličska. V Litomyšli působil jako středoškolský pedagog a později, když ze zdravotních důvodů již nemohl vykonávat učitelskou profesi, byl školním inspektorem právě pro Litomyšlsko a oblast Poličky. Jeho dílo je dnes širší čtenářské obci téměř neznámé. Ačkoliv byl ve své době vyhledávaným a čteným autorem, zájem o jeho osobu v průběhu času klesal a dnes je jeho jméno známo spíše z literárněvědných kompendií.

Krátce po jeho smrti byly vydávány nekrology, které, jak to tak bývá, autora líčily v nejlepším světle. Za všechny můžeme jmenovat nekrolog Jana Nerudy otištěný v *Humoristických listech*. V něm vyzdvihl zejména Šmilovského vlastenecké literární tendence a chválil jeho pozorovatelské schopnosti a znalost prostředí, díky které byl schopen vykreslit nejen realistické postavy, ale také tzv. přirozený, živý jazyk.⁶ Tímto pojmem míní jazyk, který je adekvátní pro konkrétní čas a prostor. Jedná se o jazyk, který je příslušníky určité společnosti skutečně používán a v některých ohledech se odchyluje od kodifikované normy.

Svůj rázovitý sloh Šmilovský založil na množství přísloví a úsloví, která byla v kontextu autorovy narace ne vždy funkčně zařazena. Často je jimi text přehlcen, a tak v něm nepůsobí přirozeně. I když odhlédneme od dnešního stavu jazyka a řeči a zhodnotíme text z hlediska tehdejší doby, zjistíme, že Šmilovského snaha o lidový jazyk překypující příslovími a jinými stylizovanými výroky příliš nezapadá do komunikačního úzu tehdejší doby.

⁵Název kapitoly koresponduje s názvem stati Františka Buriánka *Kmotr Rozumec české literatury*, ve které zprostředkoval svou reflexi Šmilovského literárního díla. Viz: František BURIÁNEK, *Kmotr Rozumec české literatury*, In: *Z literárněvědných studií*, Praha: Československý spisovatel, 1985, s. 24-32.

⁶Jan NERUDA, Alois Vojtěch Šmilovský, In: *Humoristické listy*, 1883, roč. 25, č. 26, s. 214. Dostupné z: [<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=HumL/25.1883/26/214.png>].

Zajímavé informace o Šmilovském přinášejí různé memoárové knihy známých českých umělců, kterým Šmilovský nějakým způsobem zasáhl do života. Ty totiž přinášejí autentický popis Šmilovského vnější podoby i vnitřní charakteristiky. Představují tedy autora nejen jako literáta, ale také jako „obyčejného“ člověka. Příkladem můžou být například publikace Aloise Jiráska⁷ nebo básníka a dramatika Jaroslava Kvapila⁸.

Další informace o Šmilovském nalezneme v rámci rozličných odborných statí, článků, esejů apod. Detailnější pohled do těchto materiálů společně s krátkým kritickým komentářem jsme přinesli v bakalářské práci, proto o nich zde nebudeme pojednávat. Níže předneseme pouze komplexní shrnutí.

První větší práci o Aloisi Vojtěchu Šmilovském píše v roce 1885 dr. Josef Novák⁹. V průběhu 20. století poté vidíme jistou klesající tendenci zájmu o jeho osobu. Zatímco v 1. polovině 20. století se řada autorů snažila o obsírnější výklad Šmilovského tvorby a v jejich pracích je patrná snaha o přínos nových poznatků, v následujícím období se informace v odborné literatuře víceméně stále opakují. Téměř všechny poté vycházejí z publikace Alberta Pražáka¹⁰. Tento životopisný nástin doplněný výňatky Šmilovského korespondence je dodnes nejerudovanějším výkladem.

Za novátorské můžeme ve 2. polovině 20. století považovat zejména tři statě českých literárních teoretiček, Marie Řepkové a Jaroslavy Janáčkové. Obě přinášejí zajímavý náhled na Šmilovského styl zpodobňování literárních postav. Můžeme říci, že ostatní literárněvědná kompendia informace o tomto autorovi pouze přejímají a povětšinou s nimi produktivně nepracují. Základní charakteristika jeho prózy se proto ustálila na několika málo poznacích, které Šmilovského stereotypně představují jako jednostrunného konzervativce nedosahujícího kvalit současných autorů, zejména májovců. Již v bakalářské práci jsme však zjistili, že tento výklad je dosti schematický a poněkud nepřesný. Starší dobová i současná literární kritika tak potřebují a do značné míry i vyžadují aktualizaci a objektivní zhodnocení.

⁷Alois JIRÁSEK, *Z mých pamětí II. V Litomyšli*, Praha: J. Otto, 1913, 315 s.

⁸Jaroslav KVAPIL, *O čem vím: sto kapitol o lidech a dějích z mého života*, Praha: Orbis, 1932, 590 s.

⁹Josef Novák byl Šmilovského kolegou z pedagogického sboru na litomyšlském gymnáziu. Zároveň se jednalo o manžela české spisovatelky a Šmilovského blízké přítelkyně Terézy Novákové.

¹⁰Albert PRAŽÁK, *Alois Vojtěch Šmilovský: životopis, doprovázený výňatky jeho korespondence*, Praha: Tiskem a nákladem F. Šimáčka, 1911, 208 s.

Charakterizovat Šmilovského prózu a určit její specifika není zcela snadné. Otázce specifčnosti byla věnována bakalářská práce, která přinesla následující závěry. Zjistili jsme, že není zcela přesné Šmilovského v české literatuře vymezovat jako jednoznačně konzervativně smýšlejícího autora. Tento úsudek by byl dosti zjednodušující. Ve Šmilovského dílech totiž nalezneme řadu rysů společných například májovcům ztělesněným zejména Janem Nerudou. A právě tito autoři byli v české literatuře vnímáni jako pokrokoví. Podstatnou paralelou, která je oběma táborům společná, je upozadování děje a přemístění postav do středu zájmu. Tento princip byl v české literatuře novátorský.

Šmilovský je hodnocen jako autor stále navázaný na vlastenecké tendence národního obrození a v souvislosti s tím je mu vyčítána přehnaná a prvoplánová inspirace dílem Karla Jaromíra Erbena. Šmilovského inspirace Erbenem je neznepochybnitelná. Nutno však podotknout, že na dílo Karla Jaromíra Erbena můžeme nahlížet dvojím způsobem. Erben je autorem poslední fáze národního obrození, které mimo jiné vystavělo svou poetiku na vlasteneckém cítění. Proto řada autorů konzervativního postobrozeneckého proudu ideově i formálně vycházela právě z díla tohoto literáta. Na druhou stranu je však nutné uvést, že Erben ve svých dílech nepodléhal tradiční ohlasové poezii, která se stala postupem času překonanou a poněkud bezduchou. Erben dokázal vlastenecké prvky efektivně zakomponovat do realistického prostředí, ve kterém mimo jiné řeší vztah jedince k vyššímu, nadosobnímu řádu.¹¹ Můžeme ho tedy zároveň hodnotit jako autora pokrokového a novátorského, právě tak totiž na Erbena nahlíželi spisovatelé májové generace, kteří obdivovali jeho neotřelé sugesci.

Dalším důkazem toho, že Šmilovský nebyl oním jednostrunným konzervativcem, je i fakt, že se ve své poezii snažil o inovaci stávajících básnických forem. Toto úsilí se sice neseťkalo s širším uznáním, ale i tak je důkazem Šmilovského pokusů o originalitu a formální pokrok.

¹¹Karel DVOŘÁK, V boji proti revoluční reakci, In: VODIČKA, Felix a kol., *Dějiny české literatury II. Obrozenecká literatura v době revoluce 1848 a v boji proti reakci let padesátých*, Praha: Nakladatelství ČSAV, 1960, s. 498. Dostupné z: <http://www.ucl.cas.cz/edicee/data/dejiny/hcl/dcl2/21.pdf>.

Šmilovský je primárně řazen k proudu tzv. ideálního realismu. Do tohoto směru spadají zejména autoři kolem vlastenecké revue Václava Vlčka *Osvěta*¹². Zřejmě nejvýznamnějším členem této skupiny autorů se stal Ferdinand Schulz, do *Osvěty* však přispívala například i spisovatelka Eliška Krásnohorská. Ideální realismus je spjat zejména s obdobím 80. let 19. století a někdy mívá přídomek ušlechtilý, mírný či zdravý.¹³ Ideální realisté se nejvíce vymezovali vůči francouzskému naturalismu ztělesněnému především Emilem Zolou. Ve svých pracích kladli důraz na věrohodnost a proces přesného pozorování reality. Na rozdíl od naturalismu však ideální realismus požadoval tzv. kultivaci obrazu skutečnosti. Literatura totiž měla vést čtenáře k vyšším mravním cílům. Šmilovský a další autoři tohoto proudu nechtěli pouze syrově popisovat všední realitu života, ale chtěli životní pravdy formovat do ideálních podob. Prosluli optimistickým pohledem na svět a právě to byl důvod, proč byli v zásadním rozporu s poetikou generace naturalistů. Nutno podotknout, že autoři ideálního realismu nevnímali věrné zobrazení reality a idealizaci jako protikladné pojmy.¹⁴

Právě tato myšlenka stojí za úvahu a další rozvinutí. Na slovní spojení *ideální realismus* bylo dlouho nahlíženo spíše jako na oxymorón, protože idealizující zobrazení bylo považováno za zkreslené, nepřesné a tudíž nepravdivé.¹⁵ I v obecné rovině jsou většinou pojmy *realismus* a *idealismus* vnímány protikladně. Dle našeho názoru se však jedná o komplementární pojmy, které se existenčně doplňují a jeden bez druhého prakticky nemůžou existovat. Pojmy by se tedy daly vnímat jako tzv. binární opozice.¹⁶ Navíc ztvárnit realitu do její ideální podoby v určitém slova

¹²Václav Vlček revue redigoval od jejího založení v roce 1871 až do své smrti v roce 1908.

¹³Martin HRDINA, *Mezi ideálem a nahou pravdou: realismus v českých diskusích o literatuře 1858-1891*, Praha: Academia, 2015, s. 104.

¹⁴Květa HOMOLOVÁ, Mojmir OTRUBA, Zdeněk PEŠAT a kol., *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století: slovníková příručka*, Praha: Československý spisovatel, 1982, s. 278. Dostupné z: [<http://www.ucl.cas.cz/edicee/prirucky/slovnikove/141-cesti-spisovatele-19-a-pocatku-20-stoleti>].

¹⁵Martin HRDINA, *Mezi ideálem a nahou pravdou: realismus v českých diskusích o literatuře 1858-1891*, Praha: Academia, 2015, s. 124.

¹⁶Pojem *binární opozice* se pojí se strukturalismem, přesněji strukturální analýzou. Vztah je založen na předpokladu, že se dva členy systému liší pouze určitým formálním znakem, ale primárně se týkají téhož. Mohli bychom říci, že se jedná o dvě skutečnosti, které si ve společném základu odpovídají (v našem případě je společným základem pojmů jejich zakořenění v realitě). Výrazně s tímto vztahovým typem ve svých dílech pracoval Claude Lévi-Strauss, významný antropolog, filosof a představitel francouzského strukturalismu.

smyslu znamená, že tím skutečnost hodnotíme, možná i kritizujeme, zkrátka zaujímáme k ní určité stanovisko. Idealizací tak nastavujeme zrcadlo něčemu, co za ideální nepovažujeme.

Šmilovský je autorem poezie, prózy i dramatu. Do širšího povědomí však vstoupila pouze jeho tvorba prozaická. Zevrubný přehled Šmilovského děl, včetně seznamu nakladatelství, která je vydávala, je obsažen v bakalářské práci, proto se mu zde nebudeme věnovat. Zmiňme však v krátkosti frekvenci, s jakou byla jeho díla vydávána. Od přelomu 80. a 90. let 19. století byla jeho díla vydávána v tzv. úhrnných vydáních. Tyto řady se dočkaly i několika reprintů. Díla, která byla čtenáři nejreflektovanější, byla vydávána samostatně (jednalo se zejména o díla románové povahy - *Parnassie* nebo *Za ranních červánků*, popř. čtenářsky úspěšné povídky, za všechny jmenujme například *Jehlu*). Právě próza *Za ranních červánků* je zřejmě nejznámějším Šmilovského dílem, a proto vyšlo nejvícekrát (celkem 19x). Od poloviny 30. let se již objevují kritická vydání, která ve svých předmluvách či doslovecích začínají recenzovat nejen samotná díla, ale zasazují Šmilovského do literárního kontextu. Postupem času však zájem o jeho díla upadal a ta vycházela pouze sporadicky. Posledním výtiskem Šmilovského díla je vydání vzpomínkového souboru povídek *Rozptýlené kapitoly* z roku 1983¹⁷. To znamená, že téměř 40 let žádné Šmilovského dílo nevyšlo.

¹⁷Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, *Rozptýlené kapitoly: povídky*, Mojmír Otruba (ed.), Praha: Československý spisovatel, 1983, 300 s.

2 Specifika Šmilovského prozaické tvorby

Při psaní bakalářské práce jsme narazili na několik specifíků, kterými se Šmilovského literární dílo vyznačuje. V obecné rovině se jedná o autorovu tendenci k pozitivnosti, didaktičnosti a obecnosti. Tyto znaky jsou typické jak pro autorovu poezii, tak prózu.

Pozitivní pohled na svět nalezneme téměř ve všech Šmilovského dílech. Příkladem může být autorova pozoruhodná schopnost vykreslovat kladné hrdiny, kteří se skrze své ušlechtilé vlastnosti stávají jakýmsi mravními vzory. Šmilovský poté tyto hrdiny zasazuje do mnohdy až idylických míst, která podtrhují celkové klidné a smířlivé vyznění děl.¹⁸ Šmilovský není autorem, který vyhledává dějové zvraty a dramatické zápletky. Jeho prozaická díla provází klidná atmosféra. František Buriánek upozorňuje na fakt, že konce Šmilovského děl mohou čtenářům připadat jako pohádkové. Bývá v nich poražena zloba, falešnost, nepoctivost a další negativní lidské vlastnosti.¹⁹ S tímto výrokem souhlasíme. Nutno však upozornit, že celková kompozice Šmilovského děl skladbě pohádek neodpovídá. Pohádky jsou většinou založeny na gradaci, kterou v syžetové výstavbě Šmilovského děl postrádáme. Navíc se na rozdíl od pohádek ve Šmilovských prozaických dílech neobjevují nadpřirozené jevy či jiné fantaskní prvky.

Václav Vlček ve své recenzi Šmilovského básní používá pojem *estetická pozitivnost*.²⁰ Z tohoto vyjádření můžeme usoudit, že Vlček Šmilovského pozitivnost vnímal jako estetický prvek, který pozitivně ovlivňuje celkové vyznění a podobu děl.

Šmilovského didaktické a moralistické tendence souvisí jak s pojetím ideálního realismu, tak s žánrem tzv. mudroslovného románu. Šmilovský své literární postavy vytvářel tak, aby byly příkladem „správného způsobu žití“ a tím mravními vzory pro široké čtenářské publikum. Takové dílo by se tedy dalo nazvat jakýmsi obecným etickým kodexem.

¹⁸Zajímavou prací o idylických místech v literatuře je studie Daniely Hodrové *Idylické místo*. Viz: Daniela HODROVÁ, *Idylické místo*, In: HODROVÁ, Daniela, *Místa s tajemstvím*, Praha: Koniasch Latin Press, 1994, s. 27-35.

¹⁹František BURIÁNEK, *Kmotr Rozumec české literatury*, In: *Z literárněvědných studií*, Praha: Československý spisovatel, 1985, s. 25.

²⁰Václav VLČEK, *Rozhledy literární. Básně A. V. Šmilovského*, In: *Osvěta*, 1883, roč. 13, č. 12, s. 951-953.

Obecnost či jinak řečeno neurčitost je jedním ze stěžejních specifik Šmilovského tvorby. Skrze ni autor seznamuje čtenáře s všepatnými idejemi. Směřování k neurčitosti je do jisté míry patrné i u pozdější tvorby Svatopluka Čecha, který byl v rámci bakalářské práce se Šmilovským komparován. To, že se Šmilovský záměrně vyhýbá konkretizaci, může být důvodem toho, že díla postrádají naléhavost, a tak na čtenáře mnohdy nepůsobí autenticky.

Zároveň jsme v rámci bakalářské práce upozornili na tři konkrétní charakteristické znaky Šmilovského prózy, problematiku žánrové typologie, tzv. mudroslovný román a koncept siluety při vytváření postav. Jelikož jsme se těmto záležitostem věnovali pouze okrajově, nyní se budeme snažit o erudovanější výklad.

2.1 Žánrová varianta

Prvním charakteristickým znakem je žánrová varianta, tj. problematika žánrové typologie. Řada Šmilovského prozaických děl je těžko zařaditelná k jednotlivým literárním žánrům. Zatímco Šmilovského povídky jsou většinou žánrově vyhraněné, řada dalších próz zařazením kolísá mezi románem a novelou. Z odborné literatury je patrná tendence některých literárních vědců se vyhýbat přímému pojmenování a užívat neutrálního a obecného pojmu *próza*. V ostatních případech autoři díla řadí buď k žánru novely, nebo častěji k románu.

Definic jednotlivých literárních žánrů existuje nepřehledné množství, pro ilustraci jsme zvolili zřejmě nejrozsáhlejší přehledový slovník, tj. *Encyklopedii literárních žánrů*. Román v této genologické publikaci charakterizovala Jaroslava Janáčková. Základní charakteristika zní takto: „*Dlouhé fiktivní vypravování v próze; nejuniverzálnější žánr novodobé epiky, zaměřený na čtenáře, jenž se v něm uplatňuje také jako téma a hledisko. [...] Román je žánr mimořádně flexibilní, bytostně otevřený jiným žánrům. [...] Vývoj románu dynamizuje zvláště konfrontace s vypravováním středního a krátkého rozsahu, hlavně novelou a povídkou.*“²¹ Mezi další charakteristické rysy románu řadí dialogičnost, modelování, provázanost incipitu a

²¹Jaroslava JANÁČKOVÁ, heslo: Román, In: MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kol., *Encyklopedie literárních žánrů*, Praha: Paseka, 2004, s. 576.

explicitu, polyfunkčnost, tematickou a kompoziční rozrůzněnost nebo variabilitu funkcí vypravěče.²²

Žánr novely popsala v *Encyklopedii* Helena Kupcová takto: „*Prozaický žánr středního rozsahu s pevně skloubeným a vypointovaným příběhem. Novela je ve srovnání s elastičtější povídkou a mnohotvárným románem formálně nejvyhraněnějším ze tří základních žánrů novodobé prózy. [...] Typická je sevřenost jednoduchého, dramaticky vystupňovaného děje a redukovaný počet postav, rozvíjející ústřední dějový motiv většinou v ohraničeném a relativně krátkém čase.*“²³ Jako další charakteristické znaky poté uvádí: neobyčejnost, poutavost, úspornost a rafinované propracování kompozice, které směřuje k tzv. bodu obratu. Z hlediska narativní perspektivy je poté novela na rozdíl od románu značně dostředivá, tzn. že v ní nenalezneme dějové odbočky či rozsáhlé popisné partie. Kupcová poté upozorňuje na rámcový kompoziční postup, který se prosazoval zejména u renesančních novel.²⁴

K těmto vysvětlením bychom chtěli připojit několik poznatků. U románů můžeme často hovořit o tendenci k zachycení vývoje postav, které se v průběhu děje určitým způsobem charakterově mění. Tento trend u novel nenalezneme. Jelikož je novela většinou svázána s konkrétním místem a pevně ohraničeným (většinou krátkým) časovým úsekem, ve kterém se objevuje omezený počet postav, není zde logicky prostor pro popis vývoje jejich charakteru.

Zároveň bychom chtěli upozornit na poněkud nepřesné vnímání těchto dvou žánrů, které v české literární vědě, a zejména v českých školách, panuje. Román je obecně vnímán jako žánr tzv. velké epiky, novela poté jako žánr středního rozsahu. Je pravdou, že velká část románů a novel toto kritérium z hlediska svého rozsahu splňuje, ale existují i prózy, které nemohou být takto posuzovány. Na tomto místě je možné zmínit například *Babičku* Boženy Němcové. Ačkoliv se jedná o rozsáhlé dílo, které by svým rozsahem odkazovalo k románu, kompozice díla románu neodpovídá. Proto se dílo řadí buď k žánru novely, nebo je nazýváno delší povídkou. Z hlediska

²²Jaroslava JANÁČKOVÁ, heslo: Román, In: MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kol., *Encyklopedie literárních žánrů*, Praha: Paseka, 2004, s. 576-586.

²³Helena KUPCOVÁ, heslo: Novela, In: MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kol., *Encyklopedie literárních žánrů*, Praha: Paseka, 2004, s. 417.

²⁴Tento princip se prosazoval například u italského renesančního básníka Giovanni Boccaccia, který je obecně považován za zakladatele žánru novely. Tamtéž, s. 417-422.

tematiky je poté nejčastěji řazeno k žánru idyly. Ta je v *Encyklopedii literárních žánrů* charakterizována takto: „*Básnický nebo prozaický obraz poklidného života ve stabilním světě založeném na tradičních hodnotách rodiny, práce a lásky.*“²⁵ Ať už vnímáme idylu jako konkrétní literární žánr nebo jako poetiku popisující prostý a spokojený život, obecné rysy jsou stejné. Jsou jimi idealizace, obraz vyvážené sociální struktury společnosti, harmonické soužití s přírodou, důraz na řád lidského života a cyklické pojetí času. To se často přelívá až k určitému ahistorickému bezčasí, které neodkazuje na přesný časový úsek, ale ztvárňuje obraz každodennosti a periodického opakování denních úkonů, svátků, ročních období apod.²⁶

Jak jsme již uváděli výše, velká část děl Aloise Vojtěcha Šmilovského se pohybuje na hranici mezi žánrem novely a románem. Pro názornou ukázkou žánrové varianty jsme vybrali dílo *Kmotr Rozumec*²⁷. Budeme se na něm snažit demonstrovat jak prvky románové, tak novelistické. Poté se rozhodneme, ke kterému žánru se přikloníme.

Rozsahově a z hlediska členění textu by *Kmotr Rozumec* směřoval spíše k románem. V díle se však neobjevuje přílišné množství postav a ty navíc nepodléhají osobnostnímu vývoji. Celé dílo je vystavěno prakticky na jedné hlavní postavě, vedlejší postavy se v textu objevují spíše v epizodních rolích a pouze dotvářejí onu „posvátnou“ postavu kmotra Rozumce.

Naopak s žánrem novely tuto knihu spojují jiné prvky. Jak už jsme uváděli, je to redukovaný počet postav, které jsou charakterově neměnné, a dále se jedná o přímou dějovou linku, která se nerozvíjí v odbočky. Většinou se vše odehraje v relativně krátkém čase, i když vypravěč v díle stihne retrospektivně převyprávět například celý život hlavní postavy. Co je však v zásadním rozporu s žánrem novely, je to, že se v díle neseťkáváme s poutavým, gradovaným dějem, který směřuje k tzv. bodu obratu a závěrečné pointě. Tento zásadní rozpor nám tedy nedovoluje dílo zařadit k žánru novely.

²⁵Dagmar MOCNÁ, heslo: Idyla, In: MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kol., *Encyklopedie literárních žánrů*, Praha: Paseka, 2004, s. 275.

²⁶Tamtéž, s. 275-280.

²⁷Tímto dílem se budeme detailněji zabývat v kapitole analýzy a interpretace vybraných děl.

Abychom ho mohli zařadit, podobně jako *Babičku* Boženy Němcové, k rozsáhlejší povídce, musely by být splněny následující požadavky. Muselo by se jednat o kratší prozaický žánr ztvárňující jednu dějovou linii a zobrazující omezený výsek z životní reality. Dalšími znaky povídek jsou soustředění se na klíčové momenty, menší množství postav a jejich charakterová stálost, úspornost a tzv. „tah k závěru“.²⁸ Pokud odhlédneme od faktu, že by povídka měla splňovat kritérium kratšího rozsahu, což ne vždy platí (viz. výše uvedený nástin žánrové typologie *Babičky*), zjistíme, že ani v tomto případě nesplňuje *Kmotr Rozumec* její základní kompoziční princip, tedy soustředění se na jednu konkrétní situaci a stupňující se naléhavost s postupným spěním k „vypointovanému“ konci díla.

Jelikož chápeme literární žánr idyly spíše jako žánr charakterizovaný tematicky, nikoliv kompozičně, můžeme v díle *Kmotr Rozumec* najít i její prvky. Například to, že se jedná o obraz harmonického soužití člověka s venkovem a idealistické vykreslení hlavní postavy i prostředí. Dalším idylickým prvkem je poté obraz stabilní společenské struktury obce, která sice umožňuje sociální mobilitu, ale občané jsou se svým společenským postavením spokojeni natolik, že se o vzestup nesnaží. Navíc i zde můžeme pozorovat tendenci k cyklickému pojetí času, která je přetvářena až k oné bezčasovosti. Text totiž není pevně časově ukotven a právě to zaručuje jistou nadčasovost díla.

Nakonec se tedy podobně jako v bakalářské práci přikláníme k názoru, že se jedná o román. Je to zejména z toho důvodu, že román je všeobecně považován za nejflexibilnější literární žánr, který prošel několik staletí dlouhým vývojem, a tím se značně diferencoval. Proto je schopen obsáhnout i prózy, které jsou žánrově sporné a ne zcela jednoznačné. Na místě je však upřesnění, že se jedná o román s kompozičními prvky novely a tematickými prvky idyly.

²⁸Dagmar MOCNÁ, heslo: Povídka, In: MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kol., *Encyklopedie literárních žánrů*, Praha: Paseka, 2004, s. 515-523.

2.2 Žánr tzv. mudroslovného románu

Nyní se blíže podívejme na jeden ze specifických žánrů české prózy 2. poloviny 19. století, tzv. mudroslovný či mravoličný román.

Nejprve vysvětleme, co znamená pojem *mudrosloví*. *Slovník spisovného jazyka českého* tento termín vysvětluje jako lidovou moudrost či lidovou filosofii, jinak také jako sbírku přísloví. U hesla je poté jako příklad přídavného jména *mudroslovný* uvedeno: *Kmotr Rozumec: mudroslovný román od Aloise Vojtěcha Šmilovského*²⁹. Mudroslovím se zabýval již František Ladislav Čelakovský v době národního obrození.³⁰ Mudroslovnými je též označováno několik knih Starého zákona, které obsahují praktické otázky správného žití.³¹

Mudroslovný či mravoličný román je dle Františka Buriánka originálním žánrem s netradiční syžetovou formou.³² Aleš Haman poté charakteristiku dále rozpracovává. Píše, že vedle žánrové drobnokresby byl mravoličný román druhou linií české prózy 60. a 70. let 19. století, který se od klasického realistického románu lišil svým mravoučným zaměřením.³³ S oběma výše uvedenými charakteristikami souhlasíme a přidáváme ještě poznámku týkající se idealistického zaměření mudroslovných románů. Je to zcela logické. Základní funkcí mudroslovného románu je funkce didaktická, která má čtenáře vést k zamyšlení a má mu ukázat obraz člověka, který je z hlediska svých mravů a jednání takřka dokonalý. V reálu bychom ale takového člověka jen stěží našli. Člověk je tvor nedokonalý, a proto musela přijít na řadu idealizace, která postavu čtenáři představila v ideálním světle. Právě proto je dle našeho názoru mudroslovný román základním žánrem ideálního realismu. Pro jeho principy měl nejlepší funkční předpoklady. Představoval čtenáři

²⁹Bohuslav HAVRÁNEK a kol., heslo: Mudrosloví [online], In: *Slovník spisovného jazyka českého*, Ústav pro jazyk český AV ČR, 2011, [cit. 2018-03-04]. Dostupné z: [<http://ssjc.ujc.cas.cz/>].

³⁰František Ladislav ČELAKOVSKÝ (ed.), *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích*, Praha: České museum, 1852, 644 s.

³¹Jinak se také nazývají knihami naučnými nebo sapienčními.

³²František BURIÁNEK, *Kmotr Rozumec české literatury*, In: *Z literárněvědných studií*, Praha: Československý spisovatel, 1985, s. 29.

³³Aleš HAMAN, *Trvání v proměně. Česká literatura devatenáctého století*, Praha: Arsca, 2010, s. 202-209.

ideální typ člověka³⁴, který oplývá ušlechtilými vlastnosti, a tím do jisté míry nastavuje zrcadlo společnosti, která podle autora ideální není.

Průkopníkem tohoto typu próz byl dle Aleše Hamana Karel Sabina. Dále sem přiřadil Gustava Pflgera Moravského, částečně Jakuba Arbesa, který v dějinách české literatury znamená předěl v přechodu od mravoličného románu k románu sociálnímu, a zejména Karolinu Světlou. Tu považuje za jednu z nejvýznamnějších postav českého mravoličného románu a v její tvorbě spatřuje očividnou paralelu s mudroslovnými romány Šmilovského. Právě tyto dva autoři jsou námi považováni za nejvýznamnější autory mravoličného románu, i když každý k tomuto žánru přistupoval osobitě. Karolina Světlá si jako mravní hrdiny vybírala spíše ženy, Šmilovský výhradně muže. Světlá své postavy nechávala konfrontovat se společností, nebála se je postavit jako obětavé bojovnice proti společenským předsudkům. Šmilovský je v tomto ohledu více konvenční, soustředí se spíše na mravouku a přímé konfrontaci se společenským systémem se vyhýbá.³⁵

František Buriánek ve stati *Kmotr Rozumec české literatury* upozorňuje ještě na jeden zajímavý fakt. Píše, že v podání Šmilovského se román většinou stává pouhým souborem popisů kazatelských příkladů, jejichž mravoučná funkce převažuje nad funkcí estetickou. Tomu poté Šmilovský podřizuje jak výběr postav, tak příběhu a jazyka.³⁶ S tímto tvrzením zásadně nesouhlasíme. To, že výchovná funkce v dílech Šmilovského převládá, je nezpochybnitelný fakt. Ale rozhodně nemůžeme tvrdit, že by tato funkce snižovala estetickou hodnotu díla. Naopak, v případě Šmilovského bychom měli uvažovat o tom, že se mravoučné tendence estetickou kategorií stávají.

Důvodů, proč se Šmilovského pojetí mudroslovného románu neudrželo a postupně byly jeho knihy méně a méně vyhledávány i ze strany čtenářů, může být mnoho. Ve Šmilovského dílech je upozaděn děj, což by samo o sobě nevadilo. Jak jsme již uváděli, stejný postup volili i dnes stále populární májovci. Ale Šmilovského prózy absencí děje „nedohánějí“ na propracované kompozici postav a myšlenkové

³⁴S metodologickým konceptem ideálního typu přišel na přelomu 19. a 20. století německý sociolog Max Weber.

³⁵Aleš HAMAN, *Trvání v proměně. Česká literatura devatenáctého století*, Praha: Arsca, 2010, s. 202-209.

³⁶František BURIÁNEK, *Kmotr Rozumec české literatury*, In: *Z literárněvědných studií*, Praha: Československý spisovatel, 1985, s. 29.

hloubce díla. Průměrný čtenář nedokáže esteticky zcela docenit Šmilovského způsob povahokresby, a jelikož se při čtení nemůže opřít ani o atraktivní děj, ani o zajímavě psychologicky zpracované postavy, nevidí ve studiu takovýchto knih smysl a čtenářský zážitek. Navíc dnes již mohou jeho mravoučné a vlastenecké tendence připadat čtenářům zastaralé. Stejně tak Šmilovského jadrný jazyk, který překypoval pořekadly a úslovími. I ten se stal postupem času pro čtenáře čím dál více vzdáleným.

2.3 Šmilovského způsob vytváření literárních postav

Kategorie literární postavy je, vedle kategorie času, prostoru a vypravěče, jedním z nejčastějších předmětů naratologického bádání. Prvním, kdo se zabýval poetikou literárních děl a tím pádem i teorií literárních postav, byl Aristoteles ve své *Poetice*³⁷. Můžeme říci, že pro všechny pozdější literárně-teoretické práce je toto dílo základním pramenným východiskem. Ze světově proslulých teoretiků a naratologů můžeme jmenovat například Edvarda Morgena Forstera³⁸, Vladimíra Jakovleviče Proppa³⁹, Shlomith Rimmon-Kenanovou⁴⁰ či Seymoura Chatmana⁴¹.

Koncepci literárních postav v českém literárněvědném prostředí věnovali pozornost například Josefa Jungmann⁴², Josef Durdík⁴³, F. X. Šalda⁴⁴, Josef Hrabák⁴⁵, strukturalista vycházející z prostředí Pražského lingvistického kroužku Jan Mukařovský⁴⁶, později na Mukařovského navazující Miroslav Červenka⁴⁷ nebo Karel

³⁷Nejnovejším českým překladem Aristotelovy *Poetiky* je překlad doc. Milana Mráze (1939-2010) z roku 2008. Viz: ARISTOTELÉS, *Poetika: řecko-česky*, Milan Mráz (překlad), Praha: Oikoymenth, 2008, 289 s.

³⁸Viz: Edward Morgan FORSTER, *Aspekty románu*, Eva Šimečková (překlad), Bratislava: Tatran, 1971, 136 s.

³⁹Viz: Vladimír Jakovlevič PROPP, *Morfologie pohádky a jiné studie*, Hana Šmahelová (ed.), Jinočany: H & H, 2008, 343 s.

⁴⁰Viz: Shlomith RIMMON-KENANOVÁ, *Poetika vyprávění*, Vanda Pickettová (překlad), Brno: Host, 2001, 176 s.

⁴¹Viz: Seymour CHATMAN, *Příběh a diskurs: narativní struktura v literatuře a filmu*, Milan Orálek (překlad), Brno: Host, 2008, 328 s.

⁴²Viz: Josef JUNGSMANN, *Josefa Jungmanna Slowesnost, aneb, Náuka o výmluwnosti prosaické, básnické i řečnické: se sbirkau příkladů newázané i wázané řeči*, Praha: České museum, 1845, 836 s.

⁴³Viz: Josef DURDÍK, *Poetika jakožto aesthetika umění básnického*, Praha: I.L. Kober, 1881, 562 s.

⁴⁴Viz: František Xaver ŠALDA, *O předpokladech a povaze tvorby: výbor z kritického díla*, Bohumil Svozil (ed.), Praha: Československý spisovatel, 1978, 733 s.

⁴⁵Viz: Josef HRABÁK, *Poetika*, Praha: Československý spisovatel, 1973, 332 s.

⁴⁶Viz: Jan MUKAŘOVSKÝ, *Studie*, Milan Jankovič a Miroslav Červenka (edd.), Brno: Host, 2000-2001, 2 sv. (556, 598 s.).

⁴⁷Viz: Miroslav ČERVENKA, *Významová výstavba literárního díla*, Praha: Karolinum, 1992, 155 s.

Hausenblas⁴⁸. V současné době se této problematice podrobně věnují mimo jiné Daniela Hodrová⁴⁹ a Bohumil Fořt⁵⁰.

Jak jsme již uváděli, Šmilovský proslul tzv. koncepcí siluet při vytváření literárních postav. Této problematice se odborně věnovaly pouze dvě české literární vědkyně, Jaroslava Janáčková a Marie Řepková. Řepková v 60. a 70. letech minulého století publikovala dva podnětné články v časopise *Česká literatura*. Jaroslava Janáčková Šmilovského portrétní umění zmiňuje v kontextu poetiky díla Jana Nerudy ve své knize *Stoletou alejí* z poloviny 80. let. Jelikož se jedná o jediné materiály, které byly k dané problematice publikovány, budeme při psaní vycházet právě z těchto tří prací.

Jak jsme již uváděli v bakalářské práci, Šmilovský se často stylizoval do role skromného autora, ale zároveň byl skálopevně přesvědčen o kvalitách své tvorby. Toužil dát české literatuře něco nového a nakonec přišel s tzv. literární siluetou. Tento pojem pochází z úst samotného autora, což potvrzují záznamy jeho korespondence: „*Počal jsem psáti silhouetty života. Slovesné práce takové posud v literatuře naší nestává. Jak silhouetta jen obrysy podává podoby lidské, tak i mé silhouetty obrysy jistých zvláštních stereotypních lidí v životě obsahovati budou.*“⁵¹

Ve *Slovníku spisovného jazyka českého* je pojem *silueta* vysvětlen takto: „[...] *stínový obraz, který podává plošný, jednobarevný obrys předmětu, osoby [...] podoba viděná jen v obrysech [...]*“⁵². Pokud ho zařadíme do literárního kontextu, zjistíme, že silueta je postava vykreslená pouze v obrysech, v případě Šmilovského se jedná o nastínění zásadních charakterových rysů. Nejčastěji jsou jimi vlastnosti, které autor považuje za ideální a vzorové. Hlubší rysy zde nejsou vůbec obsaženy, je na interpretaci čtenáře, které další vlastnosti postavě připíše na základě kontextu díla. Každý čtenář si tedy tvoří vlastní, živoucí postavu a zároveň se stále pohybuje v

⁴⁸Viz: Karel HAUSENBLAS, *Výstavba jazykových projevů a styl*, Praha: Univerzita Karlova, 1971, 184 s.

⁴⁹Viz: Daniela HODROVÁ a kol., *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*, Praha: Torst, 2001, 865 s.

⁵⁰Viz: Bohumil FOŘT, *Literární postava: vývoj a aspekty naratologických zkoumání*, Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008, 111 s.

⁵¹Albert PRAŽÁK, *Alois Vojtěch Šmilovský. Životopis doprovázený výňatky jeho korespondence.*, Praha: Šolc a Šimáček, 1924, s. 167.

⁵²Bohuslav HAVRÁNEK a kol., heslo: Silueta [online], In: *Slovník spisovného jazyka českého*, Ústav pro jazyk český AV ČR, 2011, [cit. 2018-03-03]. Dostupné z: [http://ssjc.ujc.cas.cz/].

koridoru stěžejných povahových rysů vymezených samotným Šmilovským. Takovéto koncipování postav je určitou kooperací autora se čtenářem. Šmilovský stanoví stěžejní povahové rysy, které utvoří „povahový obrys postavy“, a čtenář jí poté „vdechne život“ tím, že si na základě vymezených kontur doplní další charakterové vlastnosti. Takto se stane postava životnou. Z tohoto výkladu však zároveň vyplývá myšlenka, že i když je základní kostra charakteru Šmilovským předložena, může takto vytvořená postava pro každého čtenáře vypadat trochu jinak. A právě to bylo Šmilovského hlavním záměrem, jedná se o jeho novátorský vklad do proudu dějin české literatury.

Tento princip tvoření literárních postav je velmi podobný malířskému umění. Pokud malíř načrtne pouze siluetu postavy, znamená to, že zachytí pouze její obrys bez jakýchkoliv detailů. Nejčastěji se jedná o černobílou skicu. Poté záleží na lidské fantazii, jak si takovou postavu „dotvoří“, jaké vlastnosti siluetě připíše, aby se pro něho stala životnou. V malířství i literatuře tak silueta „ožije“ až v interpretaci každého jednotlivého člověka.

Jelikož Jaroslava Janáčková a zejména Marie Řepková ve svých statích nastiňují jistou příbuznost mezi stylem vykreslování postav Šmilovského a Jana Nerudy, je nasnadě porovnat tzv. Nerudovy figurky a Šmilovského siluety.

První věc, kterou je nutno zmínit, je rozdíl, s jakým oba autoři nahlíželi na prostředí českého maloměsta. Na to upozorňuje už Marie Řepková⁵³ či Aleš Haman⁵⁴. Zatímco Šmilovský prostředí malého města velebil, vážil si ho pro jeho nostalgickou atmosféru, harmonii a hledal v něm představitele ryzích, vlasteneckých charakterů, Neruda byl poněkud skeptičtější. Na prostředí maloměsta nenahlížel jako na idylické místo, ale varoval před nastupující odcizeností lidí, před jejich uzavřeností a společenskými předsudky. Do povědomí tak vstoupil pojem *maloměšťáctví*.

⁵³Marie ŘEPKOVÁ, K charakteristice postav u A. V. Šmilovského, In: *Česká literatura*, 1969, roč. 17, č. 1-2, s. 97-117. Dostupné z: [<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=CesLit/17.1969/1-2/97.png>].

⁵⁴Aleš HAMAN, *Trvání v proměně, Česká literatura devatenáctého století*, Praha: Arsca, 2010, s. 201.

Jaroslava Janáčková srovnávající styl povahokresby Nerudy a Šmilovského přichází s názorem, že každý z autorů představoval odlišný přístup ke kompozici postav. Oba spojoval zájem o postavy z maloměstského prostředí, ale přistupovali k nim osobitým způsobem. Dle Janáčkové však nelze tvrdit, že Šmilovský stál se svými postavami v porovnání s Nerudou níže.⁵⁵ S tímto názorem souhlasíme. Právě komparování s Nerudou je totiž základem pro Šmilovského kritiku v odborné literatuře, která uvádí, že byl autorem, který nedosahoval kvalit svých současníků a v porovnání s dalšími autory, především májové generace, byl značně konzervativní a zpátečnický. Je pravdou, že jeho pohled na maloměstské prostředí, které si značně idealizoval, je poněkud konzervativní, ale dle našeho názoru by se na jejich práci mělo nahlížet jako na dva odlišné kompoziční principy. Srovnávání povahokresby Jana Nerudy a Šmilovského téměř vždy vychází lépe pro Nerudu, ale stejně jako byl Neruda mistr ve vykreslování figurek, byl Šmilovský mistr povahokresby siluet.

Dovolte na tomto místě představit náš pohled na rozdíly mezi těmito dvěma kompozičními postupy. Figurky Jana Nerudy i Šmilovského siluety nejsou dle našeho názoru plnohodnotnými postavami (jak už napovídají jejich názvy). Figurky jsou postavy, které v Nerudových dílech zastupují určitého typického člena společnosti. Můžeme tedy říci, že Neruda využil princip realistické typizace. Všechny příznačné rysy lidí daného prostředí/společnosti jsou tímto soustředěny v jedné konkrétní postavě. Ani figurka však není zcela plnohodnotnou postavou, která by byla schopna čtenáře přesvědčit o své naplněnosti. Je pouze zástupným elementem prostředí, do kterého patří. Podobně tomu je i u Šmilovského siluet. Zde postavy nepodléhají typizaci, ale představují individualitu, která je vykreslena v přesných konturách a ztvárňuje určitý mravní model. Není zde však propracována psychologie, která by postavě dodala plasticitu.

Shodným rysem obou typů postav tedy je jejich nenaplněnost. Můžeme je vnímat jako odosobněné. Největším rozdílem je poté to, že Neruda figurky tvořil pomocí typizace, tedy tak, aby zastupovaly určitou společenskou vrstvu. Poté skrze ně dané prostředí kritizoval. Jeho postavy mají mnohdy až parodizující funkci. To u Šmilovského nenalezneme. Šmilovský své postavy konstituoval jako individua, která měla být obrazem „ideálního člověka“. I to však můžeme vnímat jako jakousi

⁵⁵Jaroslava JANÁČKOVÁ, Dvojí pohled na tichý dům, In: JANÁČKOVÁ, Jaroslava, *Stoletou alejí. O české próze minulého věku*, Praha: Československý spisovatel, 1985, s. 72–88.

nepřímou kritiku společnosti. Nejedná se o explicitní kritiku jako v případě Nerudy, ale i tak můžeme konstatovat, že autor skrze vykreslení postav do jejich ideálních podob naznačuje, že stav morálky ve společnosti neodpovídá oněm ideálním představám.

Šmilovského kompoziční postup vytváření postav by zřejmě nejvíce odpovídal Forsterově typologii, kterou představil v roce 1927 ve svém díle *Aspekty románu*⁵⁶. Přišel s tvrzením, že postavy můžeme dělit podle tzv. stupně plnosti, na postavy ploché a plastické (oblé). Ploché postavy jsou podle Forstera jednoduché, oplývají jednou konkrétní vlastností a jejich popis je stručný. Nejčastěji se podle Forstera jedná o postavy podobné humorným karikaturám. Jsou jednoznačné a předvídatelné, v průběhu děje se nevyvíjejí. Naopak plastické postavy jsou postavy životné, složité, rozvíjejí se, jejich jednání je díky charakterizační propracovanosti méně předvídatelné a jsou více podobné skutečným lidem. Postavy ploché Forster považuje za statické a postavy oblé za dynamické, tzn. že jsou schopné se v průběhu díla vývojově posunout. Bohumil Fořt užívá v tomto kontextu pojmy sémantická uzavřenost a otevřenost.⁵⁷ Daniela Hodrová při typologii postupuje podobně jako Forster, rozlišuje mezi postavou-definicí a postavou-hypotézou.⁵⁸ Postava-definice odpovídá Forsterově ploché postavě, zatímco postava-hypotéza postavě plastické. Postavy-definice jsou postavy v textu plně determinované, zcela explicitní a jasně definované. Naopak postavy-hypotézy jsou postavy nepředvídatelné, nikdy o nich nevíme vše a mohou nás překvapit.⁵⁹

Na základě těchto typologií můžeme Šmilovského siluety zařadit k plochým postavám či postavám-definicím, které jsou sémanticky uzavřené. S koncepcí siluet ale také vyvstává otázka autentičnosti. Již výše jsme uvedli, že Šmilovského postavy jsou neplnohodnotné a mohou být čtenáři považovány za odříznuté od reality všedního života. Postavy nepůsobí přirozeně, a pro mnoho čtenářů tak zůstávají pouze načrtnutými neživotnými siluetami.

⁵⁶Viz: Edward Morgan FORSTER, *Aspekty románu*, Eva Šimečková (překlad), Bratislava: Tatran, 1971, 136 s.

⁵⁷Bohumil FOŘT, *Literární postava: vývoj a aspekty naratologických zkoumání*, Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008, s. 76.

⁵⁸Daniela HODROVÁ a kol., *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*, Praha: Torst, 2001, s. 547.

⁵⁹Bohumil FOŘT, *Literární postava: vývoj a aspekty naratologických zkoumání*, Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008, s. 76.

3 Analýza a interpretace vybraných děl

Pro analýzu a interpretaci jsme vybrali celkem tři díla. Hlavním bude próza *Kmotr Rozumec*, která byla částečně analyzována a interpretována již v bakalářské práci, zde se však pokusíme o sofistikovanější rozbor. Dále se bude jednat o dvě povídky – *Kovárenského pana Antonína* a asi nejznámější *Jehlu*. Díla jsme vybrali tak, aby společně podala co možná nejkompaktnější obraz dané problematiky, totiž umění autorovy povahokresby. Zároveň je jejich řazení takové, aby analýza postupovala od postavy „nejplošší“ po postavu „nejplastičtější“.

Šmilovský je v odborné literatuře kladně hodnocen zejména díky svým charakterizačním dovednostem. Za hlavní hrdiny si vybíral muže, většinou moudré starce s bohatými životními zkušenostmi. Skrze ně poté čtenářům předkládal soubory idejí a názorů plných životní moudrosti a střízlivé lidové morálky. Jeho postavy berou život takový, jaký je, jsou zproštěny iluzí a na svůj osud se dívají smířlivě. Toho si všimnul už F. X. Šalda, který napsal, že Šmilovský je autor výrazně racionálně zaměřený a záměrně se vyhýbá iracionálním momentům, které by mohly život postav ovlivnit.⁶⁰ Šmilovský nevytvářel postavy s prudkou povahou, vždy se jednalo o hrdiny rozvážené a můžeme říci emočně stálé. K tomu se vyjadřuje i sám Šmilovský: „*Mám svou slabou stránku vybírat si starce, ty pravé jadrné idealisty na základě stráveného minulého života.*“⁶¹ František Buriánek toto vyjádření převzal ze Šmilovského osobní korespondence s redaktorem Františkem Zákrejsem.

Důležitým bodem, na který upozorňuje ve své stati F. X. Šalda, je Šmilovského víra v tzv. ochočitelnost vášní. Vášně totiž ve svých dílech vnímá jako špatný návyk, kterého je třeba se zbavit. Jak uvidíme při rozboru a interpretaci jednotlivých děl, Šmilovský staví vášně do opozice proti rozumu. Autor si podle Šaldy nedovede představit postavu, která je „plná“ vášní a zároveň se jedná o dobrého a čestného člověka. Vášně podle něho totiž nerozvíjejí lidský charakter, ba naopak.⁶² Právě proto píše o lidech, kteří jsou od vášní oproštěni a díky tomu dokážou racionálně nahlížet na svět a s poklidem řešit problémy, které jim život přináší. Na tomto místě je však vyžadováno malé upřesnění. Ve Šmilovského podání

⁶⁰František Xaver ŠALDA, Otec Šmilovský, In: *Medailony*, Praha: Melantrich, 1941, s. 13.

⁶¹František BURIÁNEK, *Kmotr Rozumec české literatury*, In: *Z literárněvědných studií*, Praha: Československý spisovatel, 1985, s. 27.

⁶²František Xaver ŠALDA, Otec Šmilovský, In: *Medailony*, Praha: Melantrich, 1941, s. 9-11.

totiž nelze ztotožňovat pojmy *vášeň* a *cit*. *Slovník spisovného jazyka českého* pojem *vášeň* popisuje jako: „*prudké citové hnutí mysli, zpravidla rozumem nekontrolované*.“⁶³ Přesně skrze tuto definici musíme na Šmilovského povahokresbu nahlížet. Jeho postavy nejsou postavami apatickými, bez citů a emočního prožívání, jsou to pouze postavy, které nepodléhají vášním, tedy prudkým citovým vzplanutím.

Nutno podotknout, že Šmilovského hrdinové bývají často tzv. solitéry. Jedná se o postavy, které jsou osamocené jednak vnitřně (tzn. že se od zbytku společnosti liší svými osobitými názory na život), ale zároveň jsou do jisté míry osamocené také sociálně (často je jedná o vdovce nebo staré mládence) a prostorově (bydlí na okraji města, nemají stálý domov apod.). Z tohoto důvodu označuje Šalda Šmilovského díla za „*spodním tónem staromládenecká*“⁶⁴.

Šmilovský se dále ve svých dílech záměrně vyhýbá přílišné napínavosti a nevyužívá výrazných a složitých zápletek.⁶⁵ S tímto vyjádřením Jana Hanuše Máchala lze jen souhlasit. Šmilovský využívá jednoduché kompozice, v dílech většinou figuruje jedna dějová linka, která se dále nevětví. Výběr prostředků je poté téměř vždy podřízen povahokresbě hlavní postavy, která je zároveň ústředním motivem celého díla.

V diplomové práci se tedy zaměříme na rozbor tří hlavních postav třech Šmilovského děl, které více či méně odpovídají výše zmíněnému souhrnu. Postavy budeme navzájem komparovat a na konci práce shrneme obecná specifika Šmilovského povahokresby.

⁶³Bohuslav HAVRÁNEK a kol., heslo: *Vášeň* [online], In: *Slovník spisovného jazyka českého*, Ústav pro jazyk český AV ČR, 2011, [cit. 2018-04-20]. Dostupné z: [http://ssjc.ujc.cas.cz/].

⁶⁴František Xaver ŠALDA, *Otec Šmilovský*, In: *Medailony*, Praha: Melantrich, 1941, s. 12.

⁶⁵Jan Hanuš MÁCHAL, *O českém románu novodobém*, Praha: J. Springer, 1930, s. 107.

3.1 Kmotr Rozumec

3.1.1 Obecné informace o díle

Dílo *Kmotr Rozumec* poprvé vyšlo v roce 1872. Postupně bylo publikováno ještě několikrát, většinou v tzv. úhrnných vydáních. V diplomové práci budeme pracovat s vydáním z roku 1923, které vyšlo v nakladatelství Borský a Šulc.⁶⁶

3.1.2 Žánrové zařazení

V předcházející kapitole jsme se věnovali problematice tzv. žánrové typologie a došli jsme k závěru, že nejpřesnější je zařazení díla k žánru románu, který je flexibilní a značně variabilní. Přesným zaměřením se jedná o tzv. mudroslovný román, jehož specifikaci jsme se věnovali taktéž v předcházející kapitole.

Z některých pasáží díla však zároveň můžeme nabýt dojmu, že se jedná o jakousi biografii.⁶⁷ Tento dojem lze interpretovat jako snahu autora o to, aby hlavní postava příběhu na čtenáře zapůsobila věrohodně a ten uvěřil, že se v díle setkává s postavou, která v minulosti skutečně žila. Mohli bychom tak říci, že román nese prvky fiktivní biografie, tedy životopisného žánru, jehož fabule je více či méně smyšlená.

3.1.3 Analýza a interpretace názvu díla

Zajímavým podnětem pro rozbor je samotný název díla. Ten je odvozen od hlavní postavy románu, Václava Rozumce, kterému celá vesnice přezdívá kmotr Rozumec. Křestní jméno Václav je jménem typicky českým a můžeme ho vnímat jako odkaz k postavě sv. Václava, patrona Českých zemí. Jak jsme již uváděli v bakalářské práci, kult sv. Václava byl značně rozšířen zejména za dob národního obrození a jeho vliv se uchoval i v době postobrozenecké. Bylo tomu tak zejména u autorů zaměřených výrazně vlastenecky. Příjmení Rozumec je poté vybráno zcela účelově a jedná se o tzv. mluvící jméno. Takové jméno většinou vystihuje nejpodstatnější charakterizační znak postavy, ať vnější, či vnitřní. V případě kmotra

⁶⁶Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, *Martin Oliva: Kmotr Rozumec*, Praha: Borský a Šulc, 1923, 454 s.

⁶⁷Konkrétní příklady tohoto tvrzení budou uvedeny níže.

Rozumce je jméno koncipováno na základě hlavního vnitřního znaku postavy, tedy rozumu. *Slovník spisovného jazyka českého* uvádí primární charakteristiku slova *kmotr* jako výraz pro církevního zástupce dítěte při křtu nebo při biřmování.⁶⁸ Můžeme však tento pojem vnímat i v obecnější rovině jako výraz pro někoho, kdo nad někým či něčím přezval záštitu, je ochotný poskytnout pomoc a stát se patronem (protektorem).⁶⁹ Tato charakteristika přesně odpovídá postavě Kmotra Rozumce. Ten totiž převzal ochranu nad obyvateli obce, ve které žije, poskytuje jim pomoc, rady a stává se pro ně jakýmsi učitelem, soudcem a farářem v jedné osobě.

3.1.4 Kompozice díla

Z hlediska vnitřní kompozice je text řazen chronologicky s krátkými odbočkami do Rozumcovy minulosti. Na místě však je i zamyšlení nad prvky kompozice rámcové. Text je složen z řady mravoučných příběhů a poučných úvah, které přesně zapadají do společného rámce tvořené hlavní postavou. Můžeme tedy říci, že se jedná o chronologický vyprávěcí postup s prvky rámcového plánu.

Z hlediska vnější kompozice je text rozčleněn na tři hlavní kapitoly, které jsou Šmilovským nazvány „knihy“ (*Pan Rozumec a jeho škola*, *Rozumec jako učitel* a *Poslední léta Rozumcova*), a úvodní autorovu předmluvu. Kapitoly se poté člení na menší textové jednotky (podkapitoly), v díle nazvané jako „částky“. První kapitola seznamuje čtenáře s Rozumcovou vnější i vnitřní charakteristikou a podává obecný obraz o jeho osobě. Třetí kapitola pojednává o posledních letech Rozumcova života a celý příběh zakončuje. Prostřední kapitola je poté souborem různých krátkých příběhů, mohli bychom říci historek z Rozumcova života, ve kterých šíří svoji osobní filosofii, pomáhá ostatním slovem i činem, a můžeme říci, že dotváří celkový obraz hlavního hrdiny. Povahové rysy, které jsou představeny v ostatních dvou kapitolách, jsou v této části knihy prezentovány na konkrétních příkladech. Jak jsme uváděli výše, právě tato část je námi považována za pasáž, v níž se uplatňuje rámcová kompozice. Ta je poté zasazená do chronologického proudu vyprávění o životě kmotra Rozumce.

⁶⁸Bohuslav HAVRÁNEK a kol., heslo: Kmotr [online], In: *Slovník spisovného jazyka českého*, Ústav pro jazyk český AV ČR, 2011, [cit. 2018-04-15]. Dostupné z: [<http://ssjc.ujc.cas.cz/>].

⁶⁹Tamtéž.

3.1.5 Forma vyprávění a typ vypravěče

Příběh je vyprávěn er-formou a uplatňuje se zde tzv. vševědoucí vypravěč. Autor velice často navazuje kontakt se čtenářem pomocí oslovení, například: „rozumní čtenářové“ nebo „milí čtenářové“. Na konci první kapitoly píše: „Nyní uvedeme milého čtenáře v hlavní část jeho živobytí. Naše zásluha jen v tom leží, že různé jeho povídky a poučení z nich plynoucí podle stejných nebo podobných předmětů seřadíme; činíme to se skutečnou láskou, kojíce se jistou nadějí, že pozorný a myslící čtenář v celém krátkém pásmu následujících událostí nalezne nejen srdcetěšnou zábavu, nýbrž i v hojnosti zdravého poučení, jakého docházeli upřímně smýšlející občané toužimští z moudrých úst ochotného pana kmotra Rozumce.“⁷⁰ Právě z této citace jsou patrné biografické prvky díla, o kterých jsme se zmiňovali výše. Vypravěč čtenářům sděluje, že je pouze jakýmsi „editorem“ příběhů spjatých s postavou kmotra Rozumce.

3.1.6 Časoprostorové vymezení

Z hlediska časoprostoru je text vymezen částečně. Ačkoliv místo příběhu je jasně vytyčeno od prvních stránek (odehrává se v malém městečku Toužim⁷¹), s časem je čtenář seznámen až v závěru knihy (závěr díla se odehrává kolem revolučního roku 1848). Situování příběhu do prostředí maloměsta je pro Šmilovského typické. Je to prostředí, které dobře znal a kam zasazoval většinu svých příběhů. Časové vymezení není od začátku knihy blíže specifikováno záměrně. To, že není nějaký příběh přesně časově ukotven, většinou naznačuje jeho nadčasovost. Jinak řečeno můžeme příběh vnímat jako všeplatnou ideu, která nepodléhá temporalitě.

⁷⁰Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, Kmotr Rozumec, In: ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *Martin Oliva: Kmotr Rozumec*, Praha: Borský a Šulc, 1923, s. 304.

⁷¹Jedná se o reálně existující město ležící v západních Čechách, přibližně 35 kilometrů od Karlových Varů.

3.1.7 Děj

Dějová linka je v tomto díle velmi skrovná. Jedná se o chronologické vyprávění o životě hlavní postavy, kmotra Rozumce, který se díky své povaze stal obecním rádcem, učitelem, farářem a neformálním starostou. Kmotr Rozumec poskytuje svým sousedům rady skrze vyprávěné příběhy. Tyto příběhy poté vytváření kostru celého příběhu. Prakticky fungují jako precedencia, která mají člověka přimět zamyslet se a své budoucí jednání podle nich zaměřit. Zároveň vypravěč v příbězích vždy nastíní krátký vhled do budoucnosti postav, kterým je poskytována rada, a to proto, aby čtenář viděl, že Rozumcovo poučení padlo na úrodnou půdu a že se díky němu obyvatelům Toužimi daří lépe: „*To pochopil také dobře zahradník Cibulka a ještě téhož roku musel přibrati dva pomocníky do své živnosti.*“⁷² Své moudré myšlenky Rozumec čerpal zejména z knih a vlastních zkušeností.

3.1.8 Analýza a interpretace díla z hlediska povahokresby hlavního hrdiny

Nyní se zaměříme na analýzu a interpretaci postavy hlavního hrdiny z hlediska konkrétní problematiky, totiž její povahokresby. Jak jsme již uváděli v předešlé kapitole, postava kmotra Rozumce je typickým příkladem siluety, tj. postavy neplnohodnotné, ploché a sémanticky uzavřené. Její vnitřní charakteristika je tvořena dvojím způsobem. Buď je charakterizována přímo, tedy tak, že vypravěč přesně vytyčí a popíše její povahové rysy (moudrost, vyrovnanost, pracovitost apod.), nebo nepřímo, kdy charakteristika vyplyne z konkrétních situací a promluv. Obě varianty poté společně vytvářejí obraz toho, jak si Šmilovský v 2. polovině 19. století představoval postavu tzv. dobrého člověka⁷³. Přímá charakteristika je v textu vyjádřena například takto: „[...] a ač nebyl boháč, ač neměl vznešených a mocných přátel, byl zajisté nejšťastnějších občanem tohoto odlehlého, příjemného a starosvětského městečka ve vlasti naší. Avšak nejen nejšťastnější, i nejznámější, ano i nejslavnější byl z občanů všech. Byltě zajisté po všechny časy dobré mysli, a nikdo z městečka se nepamatoval, že by ho byl viděl zarmouceného. Se všemi lidmi, s nimiž

⁷²Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, Kmotr Rozumec, In: ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *Martin Oliva: Kmotr Rozumec*, Praha: Borský a Šulc, 1923, s. 322

⁷³Postavu tzv. dobrého člověka v 19. století ve svých dílech ztvárňovali například Božena Němcová nebo Vítězslav Hálek.

*se setkával na cestách svého života, měl dobrou vůli, a zle by byl ten pochodil, kdo by byl proti němu něco nepěkného promluvil.*⁷⁴

První kapitola je věnována seznámení s hlavní postavou příběhu a je nazvána *Pan Rozumec a jeho škola*. Následně je rozdělena na celkem pět „částek“, které jsou očíslovány a nesou názvy: *Částka první, v níž seznáváme hlavní osobu naší pověsti, Částka druhá. Příbytek páně kmotrův a náhledy jeho o dětech, Částka třetí. Jak se měl kmotr Rozumec k ženskému pohlaví, Částka čtvrtá. Rozumec dospívá v mudrce, Částka pátá. Z Rozumce stal se mudrc*. Z názvů jednotlivých podkapitol je patrné, že úvodní kapitola je věnována životu Rozumce až do chvíle, kdy se stal oním moudrým kmotrem, za kterým si obyvatelé obce chodili pro rady a pro které byl učitelem, farářem i starostou v jedné osobě. Zajímavý podnětem pro analýzu je poté název první podkapitoly: *Částka první, v níž seznáváme hlavní osobu naší pověsti*. Z takového vyjádření bychom mohli dojít k závěru, že autor své dílo vnímá jako pověst, tedy jako „epický prozaický žánr založený na vypravování, které je navázané na nějakou historickou událost, osobu nebo místo, a je zcela nebo zčásti vybájeno“⁷⁵. Avšak vzhledem k tomu, že Šmilovský jako podtitul díla uvedl *mudroslovný román*, je pravděpodobné, že použití pojmu *pověst* nezamýšlel jako stanovení žánrové typu, ale spíše jako označení pro „souhrn názorů šířených o někom/něčem, veřejné mínění o někom/něčem“⁷⁶. S největší pravděpodobností tedy pojmem *pověst* Šmilovský neoznačuje konkrétní literární žánr, ale jenom jakési obecné označení, jehož sémantický význam odkazuje k souboru názorů, které jsou o někom (v tomto případě o postavě kmotra Rozumce) šířeny.

Druhá kapitola přináší konkrétní příklady, ve kterých dochází k jakémusi potvrzení a naplnění Rozumcových povahových rysů uvedených v kapitole předcházející. Poslední kapitola se opět vrací k chronologickému toku vyprávění o postavě kmotra Rozumce, uzavírá nejen jeho životní příběh, ale vrcholí tím i charakteristika jeho postavy.

⁷⁴Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, *Kmotr Rozumec*, In: ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *Martin Oliva: Kmotr Rozumec*, Praha: Borský a Šulc, 1923, s. 272.

⁷⁵Bohuslav HAVRÁNEK a kol., heslo: *Pověst* [online], In: *Slovník spisovného jazyka českého*, Ústav pro jazyk český AV ČR, 2011, [cit. 2018-04-16]. Dostupné z: [http://ssjc.ujc.cas.cz/].

⁷⁶Tamtéž.

V úvodu první kapitoly vypravěč čtenáři předkládá Rozumcovu vnější charakteristiku. Popisuje ho jako vysokého, zpřímá chodícího muže, jehož obličejí dominoval špičatý nos a pevně sevřená ústa. Tvář míval dokonale oholenou. Na krku vždy nosil bílý šátek, na sobě ve všech ročních obdobích šedý kabát a na hlavě čepici se stínidlem.⁷⁷ Můžeme tak vidět, že z hlediska vzhledu se nejednalo o nijak výjimečného člověka, což zdůrazňuje i samotný vypravěč: „*Zevnějšek pana kmotra Rozumce nebyl nikterak neobyčejný.*“⁷⁸ Jedinečnost postavy se totiž skrývá v její povaze. Tento postup Šmilovský volí prakticky ve všech dílech. Hlavní hrdinové bývají z hlediska svého vzhledu zcela průměrní a nedisponují žádnými výraznými vzhledovými odlišnostmi. V povídce *Kovárenský pan Antonín* je například hlavní postava popisována takto: „*Pondělík stanul uprostřed silnice a díval se naň. Opozdlil se mu asi líbil. Nebyl sice sličný, ale zevnějšek jeho jevil čistotu a pořádanost. Byl náležitě oholen, ač byl pátek, a licousy měl kupředu pěkně přičesány. Pondělík si pomyslíl: z dobrého hnízda člověk.*“⁷⁹ Vzhledově postavy neoplývají dokonalou krásou, ale vždy mají zevnějšek upraven, a tak na své okolí působí příjemným dojmem. Šmilovský tím chce naznačit to, že postavy vzhledově nikterak nevybočují z řad obyčejných lidí, jsou přirozenou součástí společnosti, a zároveň tím zdůrazňuje, že z člověka nedělá výjimečného jeho vzhled, ale povaha. Estetická hodnota postav je tedy ve Šmilovského podání ztvárněna jejich ryzím charakterem.

Dalším charakterovým rysem Rozumcovy postavy je využívání tzv. selského rozumu. Nutno podotknout, že některými svými postřehy ostatní obyvatelé obce doslova zahanboval. Takovým příkladem je například tato příhoda: „*Což obíráte, pane kmotře, housenky? Vždyť dávno po nich. – Po housenkách jest ovšem, ale po vajíčkách ještě není, sousedé. Kdo nechce míti housenek, musí také obírat vajíčka a pak bude strom obce čistý a hojně ponese ovoce. – Měšťané se zarazili, neboť mnohý z nich měl za lubem v srdci vajíčka, vajíčka svého prospěchu, z nichž by ovšem časem mohly vyrůst obci housenky!*“⁸⁰ S tím souvisí i fakt, že pokud s někým vedl hovor, jeho obsah člověku většinou dlouho ležel v hlavě, přemýšlel nad ním, a nakonec si

⁷⁷Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, Kmotr Rozumec, In: ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *Martin Oliva: Kmotr Rozumec*, Praha: Borský a Šulc, 1923, s. 272-273.

⁷⁸Tamtéž, s. 272.

⁷⁹Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, Kovárenský pan Antonín, In: ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *Náš dědeček: povídky*, Karel Metyš (ed.), Praha: Státní nakladatelství, 1946, s. 120.

⁸⁰Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, Kmotr Rozumec, In: ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *Martin Oliva: Kmotr Rozumec*, Praha: Borský a Šulc, 1923, s. 274.

z něho vzal poučení pro své další směřování. Mnohdy se stalo, že lidé se při zamyšlení nad Rozumcovými radami až rozplakali, zejména z důvodu vlastní bláhovosti na straně jedné a Rozumcovou moudrostí na straně druhé.

Již v bakalářské práci jsme zjistili, že jedním ze specifík Šmilovského tvorby je jeho inspirace křesťanskými motivy. Takovým motivem je například samotná postava Ježíš Krista. Rozumec byl totiž povoláním truhlář. Je tedy možné vidět mezi oběma postavami paralelu. Ježíš Kristus byl povoláním také truhlář/tesař. Navíc i kmotr Rozumec byl pro svou obec jakýmsi prorokem

Stejně symbolický je také den, kdy kmotr Rozumec zemřel. Jedná se totiž o pátek, tedy den, kdy byl Kristus ukřižován. K jistému srovnání obou postav dochází i ze strany vypravěče, který na konci první kapitoly, kde se z kmotra Rozumce stává mudrc a rozhoduje se, že své moudré učení bude šířit mezi lidmi, říká: „*Jak patrně, chtěl se Rozumec ubírat touž cestou, kterou kráčel Amos Komenský ve svém Labyrintu světa, ba, kterouž kráčel i sám vznešený Spasitel světa.*“⁸¹

Snad nejvýraznější paralelu však můžeme vidět mezi postavou Rozumce a biblickým Jobem. Jméno Joba se do dnešních dní uchovalo jako synonymum pro spravedlivého, dobrého člověka, který nespravedlivě trpí, či člověka, který ačkoliv je vystaven utrpení, bolesti a strastem, je stálý nejen ve víře, ale v přeneseném slova smyslu i v dalších aspektech svého charakteru. Důležitými vlastnostmi jsou poté pokora a trpělivost, které člověku pomáhají utrpení snést a přečkat.

Job přišel nejprve o děti, poté o poctivě nabyté bohatství a následně i o zdraví. Přesto dokázal ve své víře vytrvat a za svou trpělivost a pokoru byl Bohem odměněn znovu nabytým zdravím, majetkem a nakonec se mu narodilo deset dětí. Podobný osud postihl i kmotra Rozumce. Ten při požáru nejprve přišel o střechu nad hlavou a těžce nabytý majetek (požáru neunikla ani truhlářská zásoba). Dále vinou namáhavé práce a šoku ze ztráty majetku onemocněla Rozumcova žena Kateřina a brzy na to zemřela. Nakonec onemocněl i samotný Rozumec a byl několik měsíců upoután na lůžko.

⁸¹Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, Kmotr Rozumec, In: ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *Martin Oliva: Kmotr Rozumec*, Praha: Borský a Šulc, 1923, s. 304.

A právě tento moment je v textu stěžejní. Dochází v něm totiž k bodu obratu. Pro řadu lidí by tato nešťastná životní situace znamenala nepřekonatelný moment, který by mohl vyústit i v sebevražedné myšlenky. V textu je však sebevražda hodnocena jako nezodpovědný čin, který bez tak vzniká z toho důvodu, že se člověk nechá přemoci vášněmi, které mu zatemní rozum. Kmotr Rozumec si však v této těžké životní situaci dokázal uchovat chladnou hlavu. „Hnacím motorem“ mu v této době byli zejména jeho dva nezletilí synové: „[...] *dosud tak hořkého neštěstí nezakusil. Když se podíval na zříceniny svého majetku a na mrtvou tvář své věrné a dobré Kateřiny, dělalo se mu tak těžko okolo srdce, že i rozum jej opouštěti se zdál. Než neštěstí mívá často ošklivou tvář a dobré srdce, a od těch dob počal skutečně kmotr Rozumec žíti jako znova, ba od těch dob počíná také sláva jeho v Toužimi.*“⁸²

Tomuto výkladu zřejmě nejlépe odpovídá české přísloví: *Všechno zlé je pro něco dobré*. Neštěstí totiž člověka zoceluje a je tedy důležité v každé špatné zkušenosti hledat to dobré, tj. to, co člověka dokáže nějakým způsobem obohatit. Kmotr Rozumec veškerá příkoří snášel trpělivě a s pokorou. Majetek díky své příčinlivosti, šetrnosti a vytrvalosti znovu nabyl a se ztrátou milované ženy se vyrovnal statečně, což uznal i obecní farář: „*Rozumče, vy jste pravý muž. Čtyřicet let jsem knězem a mnoho manželek doprovodil jsem ke hrobu, ale takového statečného a srdečného muže, jako vy jste, jsem dosud neviděl. – Ano od té chvíli byl Rozumce, jak dobře starý farář soudil, hotovým, zralým mužem.*“⁸³

„*K čemu dal Bůh člověku rozum, než aby v neštěstí nezmalomyslněl!*“⁸⁴ Z této Rozumcovy promluvy je patrné, že právě rozum považuje za schopnost člověka, která ho má ochránit před negativními dopady nešťastných událostí. Mohli bychom také říci, že rozum je v tomto případě vyzdvihován nad vášně, které jsou považovány za iracionální a nepatřičné.

Jak je z úryvků patrné, všechna neštěstí, která Rozumce postihla, se paradoxně stala startem jeho nového života. Právě tehdy začal s ještě větší razancí studovat knihy, dumat nad nejrůznějšími problémy a zamýšlet se nad samotnou podstatou života. Postupem času došel k závěru, že by si svá moudra neměl nechávat

⁸²Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, Kmotr Rozumec, In: ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *Martin Oliva: Kmotr Rozumec*, Praha: Borský a Šulc, 1923, s. 279.

⁸³Tamtéž, s. 280.

⁸⁴Tamtéž, s. 331.

jen pro sebe, a rozhodl se je šířit mezi obyvatele obce a pomáhat jim tak v jejich těžkých životních situacích: „*V utrpení uzrál jeho duch [...] Kmotr Rozumec se stal mistrem z vlastního přemýšlení, sám ze sebe. Ač zbělely mu při tom vlasy, duch jeho přece nestárnul, naopak on zmládl a sliboval, že zdárné ovoce ponese tě, kdož po něm budou toužiti.*“⁸⁵

Jak vyplývá z předcházejících odstavců, za základní kameny dobrého charakteru je považována pracovitost a mravnost. Díky těmto vlastnostem může člověk dle Rozumce prospět nejen sám sobě, ale přispěje také k národnímu blahobytu. Pracovitost a mravnost jdou ruku v ruce s dalšími vlastnostmi, které kmotru Rozumci rozhodně nechyběly, totiž vytrvalost a poctivost. Všechnen majetek si nashromáždil sám svou poctivou prací. Bohatství nezdědil, dokonce ani jeho žena do manželství nepřispěla velkým věnem. Společnými silami si však dokázali vytvořit krásný domov. Jejich majetek nebyl velký, ale stačil akorát na to, aby celá rodina mohla vést spokojený život.

Tím se dostáváme k dalšímu rysu Rozumcovy povahy, jeho vztahu k ženám. Jak jsme se již zmiňovali, kmotr Rozumec měl manželku Kateřinu, se kterou měl dva syny. Ta mu však po požáru zemřela a on zůstal na výchovu synů sám. Celkový pohled na ženu bychom v tomto díle mohli charakterizovat jako dvojí.

Rozumec si na jedné straně své ženy velice vážil, obdivoval její pracovitost, šetrnost, pobožnost a mírnou povahu (zejména mírná povaha je pro Šmilovského povahokresbu příznačná). Za úděl každé ženy viděl sňatek a rození dětí: „*A cíl každé jest přece, jak Bůh to ustanovil, aby měla muže a děti; bez nich není žádná ženská nikdy pravým člověkem.*“⁸⁶ Tento jeho názor tak zapadl do kontextu tehdejšího vidění ženy jako manželky, matky a vlastenky.

Na druhou stranu však Rozumec říkával: „*Kam nemůže čert, tam strčí bábu.*“⁸⁷ Nutno však podotknout, že takto kmotr Rozumec hovořil o ženách, které místo poctivé práce klevetily, a z jejich pomluv poté vznikaly různé nepříjemnosti.

⁸⁵Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, Kmotr Rozumec, In: ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *Martin Oliva: Kmotr Rozumec*, Praha: Borský a Šulc, 1923, s. 303.

⁸⁶Tamtéž, s. 292.

⁸⁷Tamtéž, s. 286.

Tvrdil také, že „*když ženská nemá práce, mívá jen dvě věci na mysli: šaty a oddavky [...]*“⁸⁸.

Dle jeho názoru měl být každý mladý muž oženěn a měl by se příkladně starat o rodinu a děti. Avšak když o ženu přijde nebo zůstane starým mládencem, v pokročilejším věku by již měl zůstat bez ženy: „*[...] ale teď, když jsem už skoro sestárnul, přesvědčil jsem se ze života, že [...] muž jest nejšťastnější, když [...] má ženské pohlaví v uctivosti a [...] zůstane na tři kroky vzdálen od každé ženské.*“⁸⁹ Vše pak zakončuje jeho výrok: „*Muž pak, jenž od ženských má pravý pokoj, počíná býti mudrcem čili filosofem.*“⁹⁰ Tento výrok poté prezentuje na příkladu Sokrata, který se dle jeho názoru stal pravým filosofem až po smrti ženy Xantippy.

Dalším důležitým bodem je Rozumcův pohled na děti a jejich výchovu. Rozumec oba své syny poslal na zkušenou do světa. Když se ho sousedé ptali, proč si alespoň jednoho nenechal doma, aby mu pomohl s hospodářstvím, odpověděl, že ve velkém městě se určitě užívá lépe, než na zdejších maloměstě. Další argument sousedů byl takový, že dítě, když sejde z dohledu rodičů, zvlčí. Rozumec však sousedům dokázal svůj pohled objasnit: „*[...], ale dítě, když přijde s očí, může se zkazit.*“ – „*Pravda, když nebylo dobře vychováno.*“⁹¹ Zároveň dodává: „*Mám trochu jiné náhledy, příteli Bárto; dítě patří jen potud rodičům, dokud nemá rozum. Když jednou má už rozum, ať je samostatné, a ať rodiče jsou také samostatní. Věřte, že by to vypadalo mnohem lépe s leckterým naším městským synkem, kdyby se mu rodiče do všeho nepletli, a rodiče mnozí mělo by také líp. Člověk musí sám o sobě dělati zkušenosti, jinak nezmoudří, i když rodiče jsou zaň moudrymi.*“⁹² Zdůrazňoval také, že si nepřeje, aby ho museli synové žít: „*Kdybych byl já [...] děti své vzal domů, myslili by také naposledy, že mne na stará kolena budou muset podporovati nebo dokonce žít. Tomu já nechci; neboť sousto chleba, dobyté vlastní prací, otci lépe chutnává, než pečeně od dětí. Mnozí rodiče v tom ohledu na děti své hřeší, a já bych třeba také hřešil, čemuž se vyhnu, jsou-li děti ve světě.*“⁹³ Svůj názor poté shrnuje

⁸⁸Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, Kmotr Rozumec, In: ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *Martin Oliva: Kmotr Rozumec*, Praha: Borský a Šulc, 1923, s. 286.

⁸⁹Tamtéž, s. 289.

⁹⁰Tamtéž, s. 294.

⁹¹Tamtéž, s. 282.

⁹²Tamtéž, s. 282-283.

⁹³Tamtéž, s. 283.

následovně: „*Aby rodiče své děti především dobře vychovali, a pak aby děti ponechali jim samým, aby z nich bylo samostatní lidé.*“⁹⁴

Z těchto Rozumcových promluv můžeme vyvodit, že jedním z nejdůležitějších úkolů rodičů je správně vychovat své děti a následně je nechat jít svou vlastní cestou. Člověk za svůj život a své činy musí přijmout zodpovědnost. K moudrosti totiž člověk dle Rozumce dojde jenom tak, že nasbírání životní zkušenosti. Musí se však jednat o zkušenosti osobní, ne zkušenosti někým zprostředkované. Je pravděpodobné, že jsou těmito výroky míněny jak zkušenosti pozitivní, tak negativní, protože zejména zvládání nepříjemností a překonávání životních překážek člověka podněcuje k osobnostnímu růstu a umožňuje mu „dospět“. Jedním z důležitých morálních prvků povahy je poté v tomto díle osobní zodpovědnost. V případě kmotra Rozumce došlo k „vrcholu zmoudření“ a pomyslné iniciaci na mudrce v padesáti letech. Byla to doba, kdy prošel všemi již zmiňovanými strastmi, podařilo se mu znovu nabýt majetek, zaopatřit syny, vyrovnat se se smrtí manželky a celkově se smířit se životem: „*Když bylo kmotru Rozumci padesát let, byl již, jak se říkává, se světem v pořádku. Všecko, čemu se vůbec ze světa a života mohl naučit, měl již uloženo v paměti své, a toho bylo mnoho, věru, velmi mnoho. Od světa on už nic nepožadoval, byl spokojen, co mu život právě byl sám dal. Svazky, jež ke světu ho poutaly, rozvázal už všechny moudrou a svědomitou rukou. Oba synové jeho, jak už jsme pravili, byli ve světě dobře zaopatřeni; [...]*“⁹⁵.

S tímto částečně souvisí i pohled na vzdělání. Řada sousedů Rozumcovi doporučovala, aby dal alespoň jednoho ze synů na studia, protože předpokládali, že po něm museli zdědit alespoň část jeho moudrosti. Rozumec však vysvětloval, že aby byl učenec prospěšný společnosti, musel by být velice schopný a nadprůměrně moudrý. Takových však je ve světě málo a své syny za ně nepovažoval. Naopak tvrdil: „*Věřu, lépe by nám bylo a občanský blahobyt mnohem lépe by se u nás zelenal, kdybychom měli dobrých řemeslníků a průmyslníků více a nedovařených učenců méně!*“⁹⁶.

⁹⁴Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, Kmotr Rozumec, In: ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *Martin Oliva: Kmotr Rozumec*, Praha: Borský a Šulc, 1923, s. 283.

⁹⁵Tamtéž, s. 294.

⁹⁶Tamtéž, s. 284.

Z takto podaných informací bychom mohli dojít k závěru, že Rozumec do jisté míry pohrdal vysokoškolsky vzdělanými lidmi, tak to však není. On si takových lidí velice vážil, ale museli to být opravdu lidé nadprůměrně vzdělaní a museli svou prací prospívat společnosti. Z tohoto pohledu byl nejspokojenější, když vzdělaní a moudří lidé vykonávali učitelskou profesi, protože to považoval za nejlepší službu společnosti a národu. Jeho názory však vůbec nejsou vzdáleny ani dnešní době. I dnes probíhají diskuze na téma kvality vysokoškolského studia. Vzniká stále více studijních oborů, které jsou mnohdy zbytečné, protože k vykonávání určitých typů povolání není z praktického hlediska vysokoškolské studium potřebné. Naopak rapidně klesá zájem o studium na středních odborných školách a učilištích, tedy školách poskytujících kvalifikaci pro řemeslné práce.

Kmotr Rozumec odlišoval vzdělání pocházející z knih a vzdělání nabyté vlastními zkušenostmi. Při dnešní interpretaci bychom mohli říci, že rozlišuje mezi vzděláním formálním a neformálním, tedy tím, které člověk získá ve škole a je potvrzeno patřičným certifikátem (vysvědčení, diplom apod.), a tím, které člověku přinese sám život (tzv. škola života).

Víra a náboženství jsou samostatnou kapitolou Rozumcovy povahy. Zbožnost považoval Rozumec za jeden ze základů spokojeného a naplněného života. Kmotr Rozumec byl křesťan, který pravidelně chodil do kostela, ctil neděli a mimo jiné četl náboženské knihy. Nejednalo se však o katolíka, ale o vyznavače církve českobratrské. Četl *Bibli kralickou* a velice si vážil Jana Amose Komenského. Nejraději měl dílo *Labyrint světa a Ráj srdce*. Se samotným Komenským se dokonce srovnával: „*Nic neškodí, [...], jsem sice jen maličký, ale přece nový Komenský!*“⁹⁷ Mohlo by se zdát, že od postavy, která překypuje pokorou, je toto vyjádření velmi povýšené, ale Rozumec viděl v osudech jistou paralelu. Stejně jako Komenský si prošel strastmi, které ho zocelily, a stejně jako on by chtěl působit jako učitel: „*Komenský měl na zřeteli především své krajany, pak celé člověčenstvo. Rozumec především jen své sousedstvo.*“⁹⁸ Svůj úkol, pomáhat lidem radami, vnímal jako morální povinnost, které musí dostát. Ačkoliv v obci prakticky zastával funkci faráře

⁹⁷Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, Kmotr Rozumec, In: ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *Martin Oliva: Kmotr Rozumec*, Praha: Borský a Šulc, 1923, s. 301-302.

⁹⁸Tamtéž, s. 301.

a starosty, byl vnímán zejména jako učitel. Důkazem toho může být tento citát: „[...] Sláva kmotra Rozumce jako učitele lidu v Toužmi stoupala.“⁹⁹

V obecných otázkách víry byl Rozumec velmi otevřený. Tvrdil, že žádné náboženství není špatné, pokud je v něm člověk šťastný a poskytuje mu útěchu: „*Já bych myslil, že každá víra má něco dobrého do sebe, vždyť v každé víře jsou šťastní a spokojení lidé. [...] Není pohybnosti, každá víra, je-li jen upřímná, má to dobré pro člověka, že jej oblažuje.*“¹⁰⁰ V jeho očích totiž všechna světová náboženství spojovala víra v jednoho Boha. Rozdíl mezi nimi poté plynuly z odlišného přístupu k němu: „*Ale vždyť i ty miliony lidí, již nejsou naší víry, věří v něho, [...]*“¹⁰¹. Za své názory se však dostal před komisi, jelikož byl obviněn z neznabožství a opovrhování křesťanskou vírou. Rozumec však o čistotě svých myšlenek dokázal přesvědčit i krajského soudce. Ten nakonec usoudil, že je nevinný a prohlásil: „*Jaký to člověk! [...] osud určil mu hoblovat prkna a on dovede duši povznést jako Sokrates!*“¹⁰². Rozumec tedy Boha vnímal jako obecný vyšší princip, k jehož poznání vedou různé cesty. Právě rozdílný přístup k Bohu je poté původcem náboženské diverzity.

Víru a lidské přesvědčení dle jeho názoru nelze člověku odebrat, jsou to totiž záležitosti silně zvnitřnělé: „[...] *proto my neznabohy nebudeme, kdyby nás i ten mladík za ně prohlásil. Neboť to přesvědčení žádný nám nevezme, že jen ten křesťan je pravý, jenž celý svět miluje a s každým se snáší. Čím kdo větší lásku má k lidem, tím lepší má víru; neboť co jsou všechny víry na světě, ne-li jen rozličné barvy vycházející z jednoho slunce, a slunce to je láska Boží k celému člověčenstvu.*“¹⁰³

Zajímavostí je Rozumcův pohled na politickou moc. Lidé v jeho obci totiž chtěli, aby se stal jejich purkmistrem. On to ale odmítl: „*Každý občan má ovšem podle své možnosti obci prospívati, vždyť obec je společná matka nás všech; ale přijde všechno na to, jakým způsobem nejlépe prospěje. Chci býti vždy obci užitečný, ale ne jako purkmistr, nýbrž jako rozumný občan. Kdybyste mně udělali purkmistrem, přišel bych v obci k moci, a věřte mně, nebylo by tolik lidí*

⁹⁹Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, Kmotr Rozumec, In: ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *Martin Oliva: Kmotr Rozumec*, Praha: Borský a Šulc, 1923, s. 329.

¹⁰⁰Tamtéž, s. 405.

¹⁰¹Tamtéž, s. 404.

¹⁰²Tamtéž, s. 421. Již v bakalářské práci jsme upozorňovali na fakt, že přirovnání kmotra Rozumce k antickému filosofovi Sokratovi je možné vnímat jako snahu postavit lidovou filosofii na úroveň filosofie tradiční, antické.

¹⁰³Tamtéž, s. 408.

*nešlechetných, kdyby neběli přišli k moci! Úřady a moc jsou, pánové, schody do pekla!*¹⁰⁴ Politiku tak hlavní postava vnímá jako něco, co má na člověka negativní vliv a kazí jeho charakter.

Dalším rysem Rozumcovy povahy bylo jeho odsuzování společenských předsudků. Zastával názor, že každý by měl být individuálně hodnocen podle svého charakteru. Následně zdůrazňoval, že není důležité pouze někoho za prohřešek odsoudit, ale také se zaměřit na to, jak může být sjednána jeho náprava. Jako prevenci před sociálně patologickými jevy, jako jsou například krádeže, viděl zejména kvalitní školství a domácí výchovu.

Postava kmotra Rozumce byla zároveň založena na silné osobní vůli. On totiž věděl, co všechno kazí lidský charakter (politická moc, využívání dětí ze strany rodičů apod.), a byl si vědom toho, že i on by mohl podlehnout těmto prohřeškům. Proto se jim dobrovolně vyhýbal (odmítl přijmout funkci obecního rychtáře, své syny poslal do světa, aby nezůstali doma a nemuseli se o něho starat apod.). To vše dosvědčuje jeho silnou vůli.

Jedním ze symbolických zadostiučinění pro kmotra Rozumce je paradoxně i způsob jeho smrti. Rozumce nepostihla žádná nemoc, jeho smrt byla způsobena sešlostí věkem. Konec života tak neovlivnil vnější faktor, ale jednalo se o jeho přirozenou součást lidského vývoje. Na jeho pohřbu prohlásil farář: „*Muž, jehož klademe tu v lůno věrné matky země, neumřel, nýbrž on má život věčný.*“¹⁰⁵ Tento výrok naznačil, že ačkoliv kmotr Rozumec fyzicky zemřel, jeho duše a odkaz bude žít dále.

Pomyslným dovršením Rozumcovy povahokresby je představení jeho závěti. V té, po domluvě se svými syny, odkázal dům obci, aby v něm byla vybudována opatrovna pro chudé děti. Opatrovna byla opravdu zřízena a nesla jeho jméno – *Rozumka*. Tento čin dokazuje velké sociální cítění, které autor postavě připisuje. Vybudování opatrovny nesoucí Rozumcovo jméno je i důkazem toho, že jeho odkaz existuje dál. Zároveň se jedná o potvrzení farářových slov, který mu předurčil věčný život.

¹⁰⁴Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, Kmotr Rozumec, In: ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *Martin Oliva: Kmotr Rozumec*, Praha: Borský a Šulc, 1923, s. 274.

¹⁰⁵Tamtéž, s. 439.

Pokud bychom na postavě kmotra Rozumce chtěli najít nějaké negativní vlastnosti, nenašli bychom žádnou. Z dnešního pohledu bychom za nešvar mohli hodnotit snad jen šňupání tabáku, ale to bylo v dané době zcela normálním jevem a nemůžeme ho tak prohlásit za prohřešek. Dokonce i chození do hospody Rozumec odmítal s poznámkou, že zde lidé pouze zahálejí a pomlouvají, zároveň dodával: „[...] když mně chutná voda, čemu bych pil pivo?“¹⁰⁶

Již výše jsme uváděli, že Šmilovský je řazen k proudu tzv. ideálního realismu. Znaky tohoto směru jsou patrné i v tomto díle. Nejenže bychom samotnou postavu kmotra Rozumce mohli hodnotit jako postavu tzv. dobrého člověka, ale idyličnost se v díle projevuje zejména Šmilovského idealizací prostředí. V první řadě se jedná o idylicky vyobrazené prostředí malého města, kde panují téměř nekonfliktní vztahy mezi obyvateli. V druhé řadě se jedná například o způsob, jakým Šmilovský popisuje počasí. To je totiž autorem vždy uzpůsobeno dané situaci. Například v situaci, kdy při procházce uděluje sousedovi radu, je pěkné, slunné, letní či jarní počasí. Naopak v době, kdy Rozumec umírá, je podzim a deštivo. Zde je pár příkladů: „*Málo neděl po setkání se s Vrtátkem na poli zavítal Rozumec k Cibulkovi, a oba muži si sedli na sedátko, jež stálo před domem v zahradě. Byl pěkný letní den červnový,* [...]“¹⁰⁷. „*Povídka o příbytku štěstí byla poslední, kterou kmotr Rozumec přátelům svým pod širým nebem vypravoval. Druhý nebo třetí den nastalo podzimní deštivé počasí, pan kmotr již nevyšel ze své světnice, polehával, až konečně nadobro ulehl.*“¹⁰⁸

Za zmínku stojí stručná charakteristika těch, kterým Rozumec rady uděluje. Nejedná se totiž o „špatné lidi“. Jsou to obyčejní lidé, kteří mají drobné nedostatky (například nedostatek vůle). Na tyto nedostatky však není nahlíženo kriticky, jsou vnímány jako přirozená součást lidského života. Na druhou stranu však tyto postavy můžou být vnímány jako „nedokonalé“ a to zejména z toho důvodu, že jsou v textu konfrontovány s „dokonalou“ postavou kmotra Rozumce. Díky své moudrosti, vyrovnanosti a nadhledu se pro obyvatele stává útočištěm a do jisté míry i životní jistotou. Je to postava, která nikdy nepodléhá intenzivním vášním, ale zároveň je

¹⁰⁶ Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, *Kmotr Rozumec*, In: ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *Martin Oliva: Kmotr Rozumec*, Praha: Borský a Šulc, 1923, s. 278.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 315.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 433.

schopná prožívat emoce (například jeho dojmů k slzám nad malým synkem Bětušky a Tomše).

Tato postava je tak přesným naplněním konceptu siluety. Bohužel v celkovém vyznění není příliš životná a pro čtenáře tak může být složité se s ní identifikovat. Ačkoliv tato postava není psychologicky propracovaná, nemůžeme ji označit za nezdařilou. Je nutné na ni nahlížet z hlediska její funkce v textu a tuto funkci, tedy obraz dobrého, moudrého a ctnostného člověka, naplňuje beze zbytku.

3.2 Kovárenský pan Antonín

3.2.1 Obecné informace o díle

Dílo *Kovárenský pan Antonín* je zřejmě jedním z posledních děl, které Šmilovský za svého života napsal. Jedná se totiž o druhou a zároveň poslední povídku z připravovaného cyklu *Bez lásky* (1884). Torzo tohoto díla v podobě dvou textů bylo objeveno v jeho literární pozůstalosti. V diplomové práci budeme pracovat s vydáním z roku 1946, které obsahuje celkem čtyři Šmilovského povídky: *Náš dědeček*¹⁰⁹, *Rektor Rehek*, *Jehla* a *Kovárenský pan Antonín*. Editorem byl Karel Metyš.¹¹⁰

3.2.2 Žánrové zařazení

Jak jsme již uváděli, Šmilovského povídky jsou většinou žánrově vyhraněné, a tak není třeba se dlouze zabývat problematice žánrové typologie. I v tomto případě se jednoznačně jedná o žánr povídky.

3.2.3 Analýza a interpretace názvu díla

Název povídky je odvozen stejně jako v případě *Kmotra Rozumce* od hlavní postavy. I v tomto případě se nejedná přímo o využití celého jména, ale pouze její části. V díle *Kmotr Rozumec* autor využil přízviska, které postavě Rozumce dávají obyvatelé obce, tj. kmotr. Název je tedy přejat z řečového úzu, který byl v malém

¹⁰⁹Tato povídka byla analyzována v rámci bakalářské práce.

¹¹⁰Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, *Náš dědeček: povídky*, Karel Metyš (ed.), Praha: Státní nakladatelství, 1946, 157 s.

městečku všemi jeho obyvateli přijat. Stejně tomu je tomu i v případě povídky *Kovárenský pan Antonín*. Hlavní postavou je kovář Antonín Opozdil, ale v obci, kde žije a pracuje, mu nikdo neřekne jinak než kovárenský pan Antonín. Je zde tedy využit stejný princip pojmenování jako v případě díla *Kmotr Rozumec*. Oslovení pan navíc může značit úctu, které se kováři v obci dostalo. Na rozdíl od *Kmotra Rozumce*, je však pojmenování díla *Kovárenský pan Antonín* odvozeno od profese hlavní postavy, nikoliv od jejího stěžejního charakterového rysu. To může souviset s celkovou funkcí díla, která primárně nespočívá ve vykreslení ideálního typu postavy.

3.2.4 Kompozice díla

Z hlediska vnitřní kompozice je text uspořádán chronologicky. V textu nejsou obsažené retrospektivní odbočky do minulosti ani žádné další kompoziční odchylky.

Jelikož se jedná o povídku, není v textu z hlediska vnější kompozice potřebná výrazná členitost. Text je rozdělen na čtyři kapitoly, které jsou označeny pouze římskými číslicemi (I., II., III., IV.). Kapitoly představují logicky uspořádané tematické celky. První kapitola začíná seznámením Antonína Opozdila s Vendelínem Pondělíkem při hašení požáru a končí příchodem do Pondělíkovy kovárny. Druhá začíná popisem této kovárny, vypráví o idylickém soužití obou kovářů, o vzestupu, který Pondělíkova kovárna díky Opozdilově práci prodělala, a končí Pondělíkovou promluvou, že se neožení dříve, než jeho matka, která se o oba kováře starala jako hospodyně, nezemře. Třetí kapitola poté začíná pohřbem matky, pokračuje Pondělíkovou svatbou s Bětou a Bětinými slovními útoky proti Antonínovi. Čtvrtá kapitola obsahuje hlavní zápletku, při které celý děj graduje, a končí smířlivým a šťastným koncem. Text je poté doplněn několika černobílými i barevnými ilustracemi Karla Müllera.

3.2.5 Forma vyprávění a typ vypravěče

Text je vyprávěn er-formou a znovu se jedná o tzv. vševědoucího vypravěče. Vypravěč v tomto díle čtenáře neoslovuje a kontakt s nimi navazuje pouze na začátku textu: „*Prší, prší, jen se leje; kam, paní fantazie, pojedeme? Pojedeme do kovárny, tam se jistě koutek zdárný; v ruchu kladiv, jisker letu navštívíme paní Bětu.*

*Mně se všechno zdá, že mé vypravování se veršuje a rýmuje. To by tak ještě! To nejde, milé péro! Musíš pod stůl. Nastrčíme si jiné, krotší a solidnější, a při tom dešti, v tom dnešním nudném nedělním odpoledni, se nám bude psát, jako by máslem ovaloval.*¹¹¹ Tato úvodní promluva může působit jako úvod vypravované pohádky. Z úst vypravěče se dovídáme, že příběh je vyprávěn/psán v neděli odpoledne, což je obecně vnímáno jako čas odpočinku a zábavy. Oslovení *paní fantazie* poté můžeme interpretovat jako symbol toho, že se jedná o smyšlený příběh, který nemá reálný základ.

3.2.6 Časoprostorové vymezení

Časoprostorové vymezení díla není přesně stanovené. Oba hlavní aktéři se potkali v obci Soběsuky. Obce s tímto názvem nalezneme v Čechách celkem čtyři, v textu je však upřesněno, že blízko této obce se nachází obec Březovice (zřejmě dnešní Vřesovice), bude se tedy s největší pravděpodobností jednat o vesnici Soběsuky, která je dnes součástí města Pumlov v okrese Prostějov. Po seznámení obou postav se dozvídáme, že hlavní hrdina, Antonín Opozdil, pochází ze Staré Boleslavi a Vendelín Pondělík z nedalekého města: „*Ještě jsme neměli pokdy...abychom se spolu zřekli. Že jsi kovář jako já, to vidím. Mně říkají Vendelín Pondělík a jsem rodák z blízkého města. Za dvě hodiny, půjdeme-li tak ostře, jsme tam. – Já se jmenuji Antonín Opozdil a jsem od Staré Boleslavě [...]*“¹¹². Ačkoliv neznáme přesný název obce, ve které se následně celý příběh odehrává, typicky se opět jedná o malé město. Z dalšího popisu poté zjišťujeme, že se Pondělíkova kovárna nachází na předměstí zvané Nadzámčí. Čas zde není upřesněn vůbec. Příběh se odehrává v jakémsi bezčasi, které může odkazovat k nadčasovosti či fiktivnosti.

¹¹¹Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, Kovářenský pan Antonín, In: ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *Náš dědeček: povídky*, Karel Metyš (ed.), Praha: Státní nakladatelství, 1946, s. 116.

¹¹²Tamtéž, s. 120.

3.2.7 Děj

Dějová linka je jednoduchá, nevětví se, a jak jsme již uváděli, je chronologicky vyprávěná. Je nutné podotknout, že v tomto díle se dostává děj více do popředí. V povídce je patrná postupná gradace, která vrcholí zápletkou. V příběhu tak můžeme vidět jistou dynamičnost, na rozdíl od díla *Kmotr Rozumec*, které je z tohoto pohledu spíše statické.

Děj začíná seznámením dvou kovářů, Vendelína Pondělíka a Antonína Opozдила, při hašení požáru v obci Soběsuky. Jelikož Vendelín zdědil po otci kovárnu a Antonín je kovářem „na volné noze“, přijme nabídku u něho pracovat. Po jeho příchodu se z Vendelínovy živnosti stane nejproslulejší kovárna v širokém okolí. Jako hospodyně se o oba stará Vendelínova matka. Jelikož je Antonín pracovitý a úspěšný muž, začnou si na něho myslet ženy z města. On však jednu odmítne (Bětu) a její příbuzná (vlivná měšťanka Doležalová) se rozhodne, že se mu pomstí.¹¹³ Po smrti Vendelínovy matky byl Doležalovou dohodnut sňatek mezi Bětou a Vendelínem. Ta poté Antonína před Bětou pomluví a navede ji, aby se ho co možná nejrychleji zbavila. Důvěřivá a zhrzená Běta tak Antonína začne před manželem pomlouvat, vymýšlí si různé historky, jen aby Vendelín Antonína vypověděl z kovárny. Příběh vrcholí obviněním Antonína ze strany Běty, že ji sexuálně obtěžoval (nepatříčně na ni sahal), následným rozhovorem mezi Vendelínem a Antonínem a Bětiným útekem z kovárny zpět k rodičům. Příběh však končí smířlivě, vše se vysvětlí, Běta si uvědomí, jak Antonínovi křivdila, lituje svých činů, vrátí se zpět do kovárny a všichni tři (společně s Vendelínovými a Bětinými dětmi) žijí v kovárně spokojeným životem.

3.2.8 Analýza a interpretace díla z hlediska povahokresby hlavního hrdiny

Nyní se podívejme na hlavní postavu díla z hlediska její povahokresby. Stejně jako kmotr Rozumec je i postava kováře Antonína solitérem, tj. osamocenou postavou. V případě Antonína se jedná o ještě výraznější izolaci než v případě Rozumce. Jedná se o izolaci vnitřní, v tomto případě danou zejména Antonínovým silným náboženským založením, a o izolaci sociální, Antonín je starým mládencem, který nemá rodinu: „*Já, bohužel, jsem sám ve světě a nikoho již nemám. Rodiče byli*

¹¹³O motivaci Antonínova rozhodnutí Bětu odmítnout bude blíže pojednáno níže.

*chudí, ale počestní. Každý den děkuji Bohu, že mě dobře vychovali. Od třináctého roku jím svůj chléb mezi cizími lidmi. Bojím se Boha, pracuji rád a k zlému mě ani celý svět nepřimámí. Také se mi nikdy zle nevedlo, a viděl jsem kus světa a naučil se ledačemu, že se nikomu nedám. Na díle byl bych ještě u posledního mistra, ale byl co do náboženství svobodomyšlný: to není pro mne. – A nepomyslíš na to, založiti si vlastní živnost? Měl bys čas k tomu. Podle všeho máš něco peněz, mohl by sis nějakou nevěstu vyhledati, aby něco do domu přinesla, a bylo by to. – Opozdil kroutil hlavou. – To není pro mě, milý Pondělíčku... Čemu se pouštěti do nejistých starostí? Co jsem, to jsem, o jistý nepokojný chléb se nebojím. A kdybych nakrásně nemohl již pracovati: Bůh své věrné neopustí, bídy se nebojím.*¹¹⁴ Z této Antonínovy promluvy je patrných několik povahových rysů.

Na začátku sděluje, že pochází z chudé, ale čestné rodiny a zdůrazňuje svou vděčnost za to, že ho rodiče dobře vychovali. Důraz na správné vychování potomků je patrný i v díle *Kmotr Rozumec*. Jelikož Antonín říká, že již od třináctého roku „jí svůj chléb mezi cizími lidmi“, je zřejmé, že se v tomto věku stal sirotkem. Záchytným bodem v jeho životě se tak stala víra. Antonín je pracovitý člověk, který pracuje od brzkého rána do pozdního večera. Navíc rozumí nejen kovářskému řemeslu, ale také koním, takže postupem času v obci do jisté míry zastupuje i funkci veterináře. Na svůj úděl sirotka, který se musel od třinácti let živit sám, nahlíží jako na velkou životní zkušenost, která mu umožnila projít mnoho krajů a naučit se ledajakým dovednostem. Právě tyto životní zkušenosti z Antonína utvořily dospělého, vyrovnaného člověka, který je se světem smířený a nebojí se svého dalšího směřování. Zde můžeme vidět zřejmou paralelu s postavou kmotra Rozumce. I ten musel projít oním iniciačním procesem, na jehož konci se z něho stal moudrý a vyrovnaný muž. Antonínovy předešlé životní zkušenosti nejsou v textu přesně popsány, ale je pravděpodobné, že nebyly pouze pozitivní. Na druhou stranu je nutné podotknout, že pro vývoj Antonínovy povahy jsou podstatnější zkušenosti negativní, které ho posílily a umožnily mu stát se vyrovnaným člověkem.

Z citace je také patrné, že manželství a založení vlastní živnosti Antonín hodnotí jako nejisté praktiky, které nechce podstupovat. Život starého mládence,

¹¹⁴Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, Kovářenský pan Antonín, In: ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *Náš dědeček: povídky*, Karel Metyš (ed.), Praha: Státní nakladatelství, 1946, s. 121-122.

který se nechává najímat k mistrům jako tovaryš, považoval za záruku jistoty, a proto na něm nechtěl nic měnit.

Jeho základními charakterovými vlastnostmi jsou pracovitost, četnost a vyrovnanost, kterou dokazuje mimo jiné i jeho výrok: „*Co jsem, to jsem.*“¹¹⁵. Jedná se o člověka, který je se svým životem smířený a spokojený. Zároveň není za žádnou cenu ochotný vzdát se svých zásad daných křesťanskou vírou a výchovou rodičů.

Jako spořádaný křesťan Antonín ctil neděli jako den odpočinku a rozjímaní. Vždy dokonale upravil svůj zevnějšek, oblékl si sváteční šaty a vydal se na mši do kostela. Prakticky celou neděli poté věnoval modlitbám a četbě knih. A právě ty tvoří v textu důležitý symbol. Už když Antonín přišel do Pondělikovy kovárny, vybalil si mezi prvními věcmi své knihy: „*Sotva byl Opozdil sám, rozvázal tlumok svůj. Měl v něm stočenou kovářskou zástěru, dobré šaty, sváteční i všední, dostatek prádla a balík papírový, motouzem opatrně svázaný. Vybalil z něho dvě knihy, pevně vázané: první byla nějaká stará postila, švabachem tištěná, a druhá byla: Životy svatých.*“¹¹⁶ Postila (z lat. post illa verba = „po těchto slovech“) je výraz pro výklad kněze následující po čtení z Bible. Podstatnější je však kniha *Životy svatých*. Je totiž možné, že Antonín se při četbě životopisů svatých v jejich osudech „zhlédl“, a proto jeho způsob života vykazoval známky askeze.

Celkově můžeme říci, že Antonínův přístup k víře je dosti ortodoxní. Nevěří v člověka jakožto strůjce vlastního osudu a štěstí, v jeho očích veškeré dění podléhá tzv. Boží prozřetelnosti. Například ve chvíli, kdy kovářům obyvatelé Soběsuk děkují za pomoc při hašení požáru a zvou oba na hostinu do hospody, Antonín říká: „*K čemu tolik okolků? Co jsme učinili, učinili jsme z křesťanské povinnosti a z lásky k bližnímu. Nechte hospody, sousedé, a jděte raději do kostela Bohu se poděkovat. Pro mě hospoda není, není-li právě věc musitelná.*“¹¹⁷ Antonínův přístup k trávení volného času v hospodě je tedy obdobný jako v případě kmotra Rozumce. Zároveň je ve výše uvedené citaci zajímavým způsobem nahlíženo na otázku prostoru. Kostel i hospodu bychom mohli identifikovat jako veřejný prostor, který je sociálně otevřený a může ho navštívit kdokoliv (lidé různých sociálních vrstev). Zásadní rozpor však

¹¹⁵Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, Kovářenský pan Antonín, In: ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *Náš dědeček: povídky*, Karel Metyš (ed.), Praha: Státní nakladatelství, 1946, s. 122.

¹¹⁶Tamtéž, s. 125.

¹¹⁷Tamtéž, s. 119.

nalezneme v jejich funkci. Můžeme říci, že kostel je obecně považován za prostor s „pozitivními“ funkcemi, tzn. že člověk v něm vykonává činnosti slučitelné s dobrou morálkou – modlí se, rozjímá atd. Naopak hospoda, ve které se lidé schází zejména za účelem komunikace, má i své „negativní“ funkce, tzn. že lidé v ní pijí alkohol a jejich rozhovory se často stávají bezvýznamným, povrchním „tlacháním“. Z tohoto pohledu můžeme vidět, že Antonín prostor kostela a hospody staví do opozice. Kostel je pro něho prostorem „sociálně vyšším“, kdežto hospodu vnímá jako prostor „sociálně nižší“. Z jeho pohledu „negativní“ funkce hospody zcela utvářejí její celkovou identitu.

Na Antonínovu zbožnost jako základní rys jeho charakteru je v díle nahlíženo zajímavým způsobem. Za zmínku stojí již výše uvedená citace, ve které Antonín uvádí, že se „bojí Boha“. Z toho bychom mohli vyvodit, že jeho chování je čestné proto, že se bojí božího hněvu. Bojí se, že pokud by podlehl jakýmkoli prohřeškům, mezi které osobně řadí i přirozené lidské aktivity jako je manželství nebo odpočinek, nedosáhl by spásy. Na otázky Doležalové, která se mu snažila vnutit svou mladou příbuznou Bětu, odpovídá: *„Mluvíte na dluh, paní Doležalová. Odtrhněte oči od marných a hříšných věcí a obraťte je k nebesům.“*¹¹⁸ Dále se skrze vypravěče dozvídáme: *„Ač byl starý panic, o ženské nestál, stav manželský pokládal za nehrubě prospěšný ke spasení.“*¹¹⁹ Z těchto promluv je patrné, že Antonín manželství vnímá jako něco marnivého a hříšného, něco, co nepřispěje k lidskému spasení. Musíme však upozornit na fakt, že Antonín manželský svazek u druhých neodsuzoval, dokonce ani kamarádovi Pondělíkovi sňatek nerozmlouval, pouze ho upozornil, že by s ním měl počkat: *„Já bych si myslel, abys ještě toho ženění nechal. Zmeškáno nemáš. Máš doma starou matku, která se věrně a spravedlivě o hospodářství stará a pro tebe šetří. Bolelo by ji to, kdybys jí přivedl nevěstu do domu. – Ale matka je stará a ráda by si už také asi odpočinula. Měla by přece pohovu, kdybys se oženil. – To si nemysli, milý bratře. Dvě ženské se v jedné domácnosti nesnesou. Matka by chtěla, aby šlo po jejím; matka by se u tebe dovolávala svého práva, a žena rovněž tak. A co by z toho pošlo: mrzutosti a nepokoj, a kdybys tu nebo tam nepovolil, tekly by slzy potokem.“*¹²⁰ Z této ukázky je patrné, že Antonín Pondělíka přesvědčoval, aby se

¹¹⁸Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, Kovárenský pan Antonín, In: ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *Náš dědeček: povídky*, Karel Metyš (ed.), Praha: Státní nakladatelství, 1946, s. 131.

¹¹⁹Tamtéž, s. 130.

¹²⁰Tamtéž, s. 133-134.

sňatkem ještě posečkal. Dle jeho názoru má na ženění čas a navíc by se dvě ženy v jedné chalupě navzájem nesnesly.

Celý příběh graduje v posledních dvou kapitolách, kde se odehrává i hlavní zápletka. V této kapitole je vystupňovaná i Antonínova povaha. Antonín byl velmi vyrovnaným člověkem, který se nikdy nenechal vyprovokovat k projevu jakýchkoliv vášní. Ani když se po svatbě Vendelína s Bětou stane terčem Bětiných neoprávněných urážek a obvinění, nenechá na sobě nic znát a přemýšlí o tom, že kovárnu v poklidu opustí, aby nebyl strůjcem zbytečných nepříjemností.

I jinak rozvázný a mírumilovný Antonín však je jenom člověk a jeho trpělivost není bezedná. Běta, která je proti Antonínovi popouzena svou pomstychtivou příbuznou (obě se nemohou smířit s Antonínovým odmítnutím sňatku s Bětou), ho nakonec obviní ze sexuálního obtěžování a právě to je v Antonínově povahokresbě stěžejním momentem: *„Jen mluv, Vendelíne, a nic nezatajuj; odpovím ti na všecko nepokrytou pravdu. – Budiž, beztoho by mně to otrávil duši, kdybych ti něco zamlčel, - připomenul Pondělík o něco pokojněji a vypravoval mu slovo od slova, jakou měl s paní Bětou rozprávku. Antonín upustil koště a spráskl ruce. Zbledl jako stěna. Lítost mu zadržla hrdlo, a žluč mu div nezalila srdce. On takto zlost znal jen podle jména, ale ohavné příkoří, které mu svou lží paní Běta učinila, tak jej omámilo, že všecka rozvaha od něho odpadla a že jej vší přírodní silou zlost prochvátla, takže div se jí nerozsypal. I vyšla následkem toho z něho řeč, jakou jakživ snad nepronesl a kterou by byl nevyslovil, kdyby ještě sto let byl. – Čert šije s tou ženskou, - vytrysklo z něho. – Aby oněměla za tu lež do smrti! – Pondělík se jeho vzezření a této řeči zděsil. Přiskočil k němu a vzal ho za obě ruce.“*¹²¹ Právě toto hanlivé osočení Antonína z obtěžování v něm vyvolalo vlnu vášní, kterou v sobě nemohl udržet. Jeho horlivé vzplanutí bylo tak silné, že Pondělíka utvrdilo v názoru, že pravda je na straně Antonína a Běta o obtěžování lhala. Antonín byl zděšen nejen z vyslechnutého křivého obvinění, ale zpětně také sám ze sebe. Ještě nikdy nepocítil hněv a zlost. Urážka jeho osoby však byla tak silná, že se již nedovedl ovládnout. A právě tento moment je v textu bodem obratu. Antonín, který dokázal své vážně vždy krotit, najednou zažívá situaci, která mu ukazuje, že v některých případech člověk

¹²¹Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, Kovářenský pan Antonín, In: ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *Náš dědeček: povídky*, Karel Metyš (ed.), Praha: Státní nakladatelství, 1946, s. 144.

není schopný silné emoce ovládat, a rozum tak vášnivým projevům nekontrolovaně ustupuje.

Vše poté vrcholí ve chvíli, kdy se Běta, která mezitím utekla domů ke svým rodičům, omylem řízne při jídle do jazyka, velmi krvácí a nemůže mluvit. V tu chvíli přispěchá do chalupy Vendelín, a jelikož Běta upadla do mdlob, začne ji křísit. Právě tento nešťastný moment znamenal pro Bětu prozření a svému muži se přiznala: „*Pondělík si vzdychl a vřele se jí otazoval: - Vid', Bětuško, že tě Antonín nevezal na schodech za bradu? – Nevezal. Lhala jsem. Já ho chtěla z domu vypíchnout, a zatím sama musím navždy z něho. – Nepůjdeš z něho, vždyť se upřímně přiznáváš. [...]*“¹²². Uvědomila si, že svými lživými výroky Antonínovi velmi ublížila a chtěla svou chybu napravit. Proto požádala svého muže, aby Antonína přivedl a ona se mu mohla řádně omluvit: „*Má zlatá duše, čeho si přeješ? – tázal se jí manžel, co nejlaskavěji. – Přived' sem Antonína!*“¹²³

Pondělík tak spěchal zpět do kovárny a našel zde Antonína, jak si balí věci a připravuje se na svůj odchod: „*Nepůjdeš, brachu milá, až uslyšíš, co zastihlo manželku mou za její lež. – Tedy se přiznala, že lhala? – vpadl mu živěji Opozdil do řeči. Pondělík přitakal a vypravoval mu, čeho byl právě svědkem v domě tchánově. Sepjav ruce Antonín oběma ušima poslouchal. Když Pondělík dopověděl, sklopil k prsům hlavu a na chvíli se odmlčel. Oči se mu zalévaly slzami. – Jsem bídný hříšník, - nařikal; - ve slabé chvíli mě milost Páně odpustila, všecka rozvaha ode mne odstoupila. Zapomněl jsem, že jsme všichni křehké nádoby a že paní Běta je žena, křehčí nežli jsme my mužové. Ó, milý Vendelíne, kdybys viděl do zkroušené duše mé, zaplakal bys nad ní. Půjdu hned k ní, aby se stala náprava, a hned zítra zrána půjdu ke správě boží a celý den zachovám přísný půst, aby ji, za mne trpící, Pánbůh brzy uzdravil.*“¹²⁴ Z této Antonínovy promluvy je zřejmé, že všeho, co v zápalu hněvu a rozhořčení řekl, velmi lituje. Zranění Běty si dává za vinu a je připraven se řádně kát. Svůj prohřešek vnímá jako slabou chvíli, kdy se nechal přemoci vášněmi, které nebyl schopen rozumově kontrolovat. Zároveň jeho výpověď obsahuje jistou omluvu a lítost nad jeho opomenutím, že „*jsme všichni křehké*

¹²²Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, Kovářenský pan Antonín, In: ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *Náš dědeček: povídky*, Karel Metyš (ed.), Praha: Státní nakladatelství, 1946, s. 146.

¹²³Tamtéž, s. 146-147.

¹²⁴Tamtéž, s. 147.

nádoby“.¹²⁵ Tento výrok by se dal interpretovat jako uvědomění si, že člověk je tvor nedokonalý, je tvořen dobrem i zlem a mnohdy stačí sebemenší podnět k tomu, aby udělal chybu. Člověk je přirovnán ke křehké nádobě, která může být vnějším vlivem jednoduše a bez velké námahy rozbita. Zároveň je patrné, že za prohřešky plynoucí z přirozené lidské nedokonalosti by člověk neměl být nikým nepřiměřeně souzen. V tomto případě je poté ospravedlnění umocněné faktem, že Běta je žena a jako taková je „*křehčí nežli jsme my mužové*“.¹²⁶

Na jedné straně tedy stojí Běta, která velmi lituje svého činu a touží se Antonínovi za své lži a pomluvy omluvit, a na straně druhé Antonín, který lituje svého neuváženého chování a který se považuje za strůjce úrazu Běty. Nakonec celý příběh dopadá smířlivě: „*Po chvíli odcházeli k Strachovým, a když se setmělo, přivedli paní Bětu domů. Do tého dne byl její jazyk v pořádku, a což nad to, i mysl její byla vyhojena*“.¹²⁷ Na konci příběhu tedy došlo k její morální nápravě.

Můžeme však konstatovat, že v jistém slova smyslu došlo k nápravě i u postavy kováře Antonína. Jelikož si uvědomil, že člověk není a ani nemůže být zcela dokonalým, jeho pohled na svět se změnil. Stalo se tak i díky dětem, které se Vendelínovi a Bětě narodily a trochu rozproudily stojaté vody jeho zdrženlivého a přísného způsobu života. Změnu v povaze poté dovršuje promluva vypravěče z úplného závěru knihy: „*Pravé dopuštění boží bývá v komoře za zimního odpoledne; děti se mu odtamtud nehnou a všechno převracejí na ruby. Jeho Životy svatých, v nichž jsou obrázky, jsou už všechny roztrhány. Nedělá si z toho nic*“.¹²⁸ Již výše jsme uváděli, že knihy jsou v textu důležitým motivem, a nyní se nám tento výrok potvrzuje. Právě fakt, že hravost dětí zničila knihy, na kterých v minulosti Antonín tolik lpěl, je symbolem toho, že změnil svůj pohled na svět, stal se shovívavějším, a jelikož ho děti naplňovaly pocity štěstí, můžeme říci i spokojenějším.

Pokud bychom chtěli toto dílo interpretovat jako celek, mohli bychom říci, že autor chce skrze povídku apelovat na čtenáře, aby víru a zbožnost vnímali jako základ morálního lidského charakteru. Zároveň by se ale nemělo jednat o víru

¹²⁵ Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, Kovářenský pan Antonín, In: ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *Náš dědeček: povídky*, Karel Metyš (ed.), Praha: Státní nakladatelství, s. 147.

¹²⁶ Tamtéž, s. 147.

¹²⁷ Tamtéž, s. 148.

¹²⁸ Tamtéž, s. 148.

zaslepenou a jednoznačně ortodoxní. Taková víra totiž člověku nedovoluje vlastní realizaci a paradoxně činí člověka nesvobodným. Ten je poté podřízen přísným pravidlům, která někdy nejsou slučitelná s mnohými přirozenými lidskými radostmi a činnostmi (například s manželstvím).

3.3 Jehla

3.3.1 Obecné informace o díle

Dílo *Jehla* popochází z roku 1880. Jedná se o Šmilovského nejlépe kritiky hodnocenou povídku, vyšla v průběhu času mnohokrát, někdy jako součást povídkovým souborů, jindy v samostatném vydání. V diplomové práci budeme stejně jako v případě díla *Kovárenský pan Antonín* pracovat s vydáním z roku 1946, jehož editorem je Karel Metyš.¹²⁹

Jelikož se jedná o kritiky nejocetovanější Šmilovského povídku, je logické, že byla již mnohokrát analyzována. Po prostudování dostupných prací však zjistíme, že informace v nich obsažené se více méně všude opakují a nepřinášejí nový pohled na danou problematiku. Většinou se jedná o literární analýzu bez interpretace a hlubšího porozumění textu. Výjimku tvoří stať Marie Řepkové z roku 1969¹³⁰. Autorka zde pouze nepřebírá již hotové a zpracované informace, ale aktivně a produktivně s textem pracuje. Můžeme konstatovat, že ve většině bodů analýzy i interpretace se s Marií Řepkovou shodujeme.

3.3.2 Žánrové zařazení

Ani v tomto případě není třeba přemýšlet o problematice žánrového vymezení díla. Jedná se o povídku, která splňuje všechny její obecně přijímané znaky.

3.3.3 Analýza a interpretace názvu díla

Zajímavý je však rozbor názvu povídky. Zatímco v případě románu *Kmotr Rozumec* a povídky *Kovárenský pan Antonín* je předmětem názvu hlavní postava

¹²⁹Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, *Náš dědeček: povídky*, Karel Metyš (ed.), Praha: Státní nakladatelství, 1946, 157 s.

¹³⁰Marie ŘEPKOVÁ, K charakteristice postav u A. V. Šmilovského, In: *Česká literatura*, 1969, roč. 17, č. 1-2, s. 97-117. Dostupné z: [<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=CesLit/17.1969/1-2/97.png>].

díla, v tomto případě tomu tak není. Šmilovský většinou pojmenovával své texty podle jejich hlavních postav, za všechny můžeme uvést například tyto: *Bětuška*, *Kmotr Rozumec*, *Martin Oliva*, *Starohorský filosof*, *Starý varhaník*, *Starý Měchura*, *Kovárenský pan Antonín*, *Rektor Rehek*, *Náš dědeček* apod. Ve všech těchto dílech byla totiž hlavní postava i ústředním motivem celého textu. Jak je patrné, Šmilovský využíval buď civilních jmen postav (*Martin Oliva*, *Betuška*), nebo přízvisek (*Kmotr Rozumec*, *Kovárenský pan Antonín*). V dalších případech se jedná o autora vlastní pojmenování (*Starý varhaník*, *Starý Měchura*).¹³¹

V případě *Jehly* je však název odvozen od předmětu, jehož ztráta od základu změnila život hlavní postavy. Hlavním motivem tak v tomto díle není hlavní postava, ale předmět, který je, ač nevědomky, schopen pohnout lidským charakterem natolik, že člověka dovede téměř až k práhu sebevraždy. Už z názvu je tedy patrné, že hlavním smyslem díla není prezentace určitého „ideálního“ charakterového typu, ale je jím pohled do psychologie postavy, jejíž charakter může být změněn zdánlivě banálním způsobem - ztrátou oblíbené jehly.

3.3.4 Kompozice díla

Z hlediska vnitřní kompozice je text vyprávěn retrospektivně. První třetina textu čtenáře seznamuje s postavou, rodinou a životem krejčího Kubáska a zbytek je věnován vyprávění příběhu o Kubáskově ztracené jehle, který se v minulosti odehrál. Právě tento příběh, vyprávěný v přítomném čase, je hlavním tématem celého díla.

Vnější kompozice díla není výrazně členitá. Text je strukturován pouze do odstavců a obsahuje 2 černobílé kresby od malíře Karla Müllera.¹³²

¹³¹Přízvisko *starý* využíval Šmilovský často. Je to zejména proto, že hlavní hrdinové jeho děl jsou většinou staršími muži. Dalším důvodem může být i to, že stáří je obecně vnímáno jako symbol moudrosti (a právě moudrost je u většiny Šmilovského postav hlavním charakterovým rysem).

¹³²Obecně můžeme říci, že černobílé kresby, které se ve Šmilovského dílech objevují, ztvárňují právě obraz siluet, které autor tak často zobrazoval. Jedná se o postavy, které jsou těžce rozeznatelné a vykreslené pouze ve svých konturách. Z takového obrazu nezískáme o postavě bližší informace, stěží rozeznáme, zda se jedná o muže či ženu, postavu starší nebo mladší. Další informace a celkový obraz postavy je tak závislý na interpretaci každého jednotlivce.

3.3.5 Forma vyprávění a typ vypravěče

Jako u obou předešlých děl je text vyprávěn er-formou a je zde využit tzv. vševědoucí vypravěč. Vypravěč se čtenářem navazuje výrazný kontakt. V úvodu povídky, při představování Kubáskova obydlí, oslovuje potencionální čtenáře ženského pohlaví: „*Pro módu vůbec si hlavy neumýšlel: pět anebo šest módních obrázků přibitých mezi okny na stěně mělo nejmladší datum – neračte se, mé zlaté čtenářky, lekati – 1850.*“¹³³

Další kontakt se čtenářem nalezneme na začátku vypravěčova pojednání o příhodě, která se Kubáskovi stala: „*Pro jehlu pálíš svíčku! – Pořekadlo to, na pohled nevinné a nepřilíš obsažné zavíralo v sobě pro Kubáska velmi smutnou historii. Neberte mi za zlé, ale musím vám ji povědět. Četli jste třeba již větší hlouposti nežli tu, kterou ode mne uslyšíte. Nu a pak – moudrý člověk čte jako Kubásek své kroniky; nečte, by jen četl a zapomněl na vezdejšek, ale aby z toho něco měl pro život.*“¹³⁴ V této vypravěčově promluvě je patrný jistý apel na čtenáře, aby se při čtení příběhu snažili porozumět jeho smyslu a odkazu. Čtení má dle tohoto výroku smysl pouze tehdy, jde-li ruku v ruce s porozuměním a má-li pro člověka užitek, tzn. že by si z něho měl vzít čtenář poučení.

Na konci povídky poté vypravěč čtenářovi sděluje, jak se o tomto příběhu dozvěděl: „*Od nebožtíka Putynky mám tu celou historii a jehle. Lidé říkali o Putynkovi, že je moudrý člověk, a to proto, že když něco ze života vypravoval, nikdy nemluvil do pole, nýbrž jistý účel s tím spojoval, který obyčejně ke konci zřejmě projevoval, aby mu bylo dobře rozuměno.*“¹³⁵ Vypravěč se skrze moudrost a věrohodnost jedné z postav (Putynky) snaží čtenáře přesvědčit, že se jedná o reálný příběh a tím pádem i reálnou postavu.

¹³³Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, Jehla, In: ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *Náš dědeček: povídky*, Karel Metyš (ed.), Praha: Státní nakladatelství, 1946, s. 97.

¹³⁴Tamtéž, s. 102-103.

¹³⁵Tamtéž, s. 114.

3.3.6 Časoprostorové vymezení

Z hlediska prostoru je tato povídka poměrně přesně vymezena. Víme, že se již tradičně jedná o prostředí maloměsta. Hlavní hrdina bydlel nejprve v jeho centru, kde se mu dostávalo velkého uznání a následkem toho přišel k slušnému majetku. Vlivem vnějších okolností však zchudl a musel se se svou rodinou přestěhovat na předměstí, které v tomto případě symbolizovalo chudou městskou periferii. Hlavní hrdina dokonce obýval jeden z nejchudších a nejprostších domků ve městě, říkalo se mu „na korábě“: *„Na korábě říkali poslednímu sešlému domu o jednom patře na konci předměstí, kdy bylo od starodávna mýto podle rozlámané rohatky a vybledlé výsadní tabule, a kudy se jezdilo kopcem nahoru do Nepomuka.“*¹³⁶

O časovém zařazení příběhu naopak můžeme spekulovat. Již výše jsme uváděli citaci, ve které se objevuje rok 1850. Z kontextu promluvy je patrné, že rok 1850 je považován za rok z hlediska módy již dávno zašlý. Jelikož ze zkušeností víme, že Šmilovský žádné ze svých děl nezasazoval do časů budoucích a povídka *Jehla* vznikla tři roky před jeho smrtí, tedy v roce 1880, je pravděpodobné, že příběh se odehrává někdy mezi lety 1860-1880. Osobně bychom se přikláněli spíše k době kolem roku 1880. Je to z toho důvodu, že Šmilovský většinu svých povídek zasazoval do aktuální doby.

3.3.7 Děj

Děj povídky je velmi prostý, je tvořen jednou dějovou linií, která je retrospektivně vyprávěna. V úvodu textu se seznamujeme s postavou a životem krejčího Kubáska. Jsme obeznámeni s prostředím, ve kterém žije, jsou zde nastíněny jeho životní vzestupy a pády a nakonec je popsán Kubáskův vztah s manželkou, který bychom rozhodně nehodnotili jako idylický.

Samotnou dějovou linkou je poté vyprávěný příběh, v němž je čtenář seznámen s historkou, kdy krejčí při práci na šatičkách pro syna váženého muže ztratí svou jehlu. Tento moment změní od základu jeho život. Krejčí není schopný pokračovat v práci, ze všech sil se snaží jehlu najít, ale marně. Navíc musí snášet výčitky manželky, která jeho chování považuje za projev bláznovství. Příběh poté

¹³⁶Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, *Jehla*, In: ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *Náš dědeček: povídky*, Karel Metyš (ed.), Praha: Státní nakladatelství, 1946, s. 97.

vrcholí ve chvíli, kdy Kubásek stojí u studně a zvažuje, zda spáchá sebevraždu. Od tohoto činu ho však manželka uchrání. Příběh nakonec má dobrý konec. Ztracená jehla se najde, krejčí tak může dokončit svou práci a jeho život se vrací do starých kolejí.

3.3.8 Analýza a interpretace díla z hlediska povahokresby hlavního hrdiny

Dříve než se zaměříme na postavu krejčího Kubáska z hlediska její povahokresby, předkládáme krátké pojednání o jeho vnější charakteristice: „*Kubásek vypadal jako každý krejčí z módy vyšlý a v rumu zapomenutí se propadající, jenž se na stará kolena octl „na korábě“; byl hubený jako šindel, vysoký jako hřáda, přihrbělý jako starý komorník, a šňupal a dbal přísně, ano úzkostlivě na čistotný zevnějšek.*“¹³⁷ Jak můžeme vidět, Kubásek nebyl příliš pohledným mužem, na druhou stranu se však jednalo o člověka, který ačkoliv chudý, dbal na upravený zevnějšek.

„*A nitro jeho připadalo pěkně k zevnějšku: s každým člověkem měl dobrou vůli a vázl-li někde nějakým dloužkem – což věru není div za našich zlých časů! – a nemohl-li svým závazkům býti práv, vedl si vždycky s věřiteli tak rozšafně, že mu vždycky rádi posečkali, vidouce v něm dlužníka poctivého a spravedlivého od čepice až do podpatků.*“¹³⁸ Z této charakteristiky je patrné, že chudý Kubásek byl člověkem poctivým, spravedlivým a s obyvateli města ho pojily přátelské vztahy.

Ani v tomto případě se nejedná o postavu, která má za sebou šťastnou minulost. Kubásek musel překonat ne jedno příkoří, ať už se jedná o ztrátu většiny majetku, nebo o fakt, že s manželkou pochovali tři děti. I tak se však snažili žít poctivým životem. I přes to, že často trpěli hladem, nikdy neprosili o milodary: „*Truchlivý ten osud žaludku snášeli s tureckou resignací, vždyť nemohli přece děti poslati po městě pro proso. Tomu bránila čest rodiny jejich, jež i za nejtuzšího nedostatku byla jejich polovičním Pánembohem a již před světem skutečně zachovali neposkvrněnou.*“¹³⁹ Zde vidíme, že čest byla jednou z Kubáskových hlavních

¹³⁷ Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, Jehla, In: ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *Náš dědeček: povídky*, Karel Metyš (ed.), Praha: Státní nakladatelství, 1946, s. 98.

¹³⁸ Tamtéž, s. 98.

¹³⁹ Tamtéž, s. 99.

vlastností. To dokazuje i tato promluva: „*Leč při tom všem nepozbyl mistr Kubásek na své cti [...]*“¹⁴⁰.

Přes všechny životní ztráty dokázali manželé Kubáskovi své děti dobře vychovat a zaopatřit. Stejně jako v případě dětí kmotra Rozumce si ani jedno nenechali doma, všechny vyslali do světa (dcery pobývaly v Praze a Plzni, synové pracovali jako krejčí ve Vídni a Temešváru). Kubáskovi se velmi radovali, když k nim docházely zprávy o tom, jak dobře si jejich děti ve světě vedou, a dojímalí se nad penězi, které jim děti nazpět posílaly: „*Nebylo v roce svátků, aby nebyli rodičům po několika zlatkách poslali. Kubásková pokropila ty peníze vždycky slzami, a Kubásek se chlubíval, kam přišel, jaké hodné děti mu Pánbůh dal. Že jeho zásluhou jsou hodní, nikdy se ani slovíčkem nezmínil, ale rozvážlivým lidem nemohl ústa zašítí, a ti mu často tu chutnou pečínku po míse strkali, jako např. starý regenschori Putynka.*“¹⁴¹ Kubásek byl tedy člověkem velmi skromným, který dobré vychování svých dětí nepřičítal vlastním zásluhám, nýbrž za ně děkoval Bohu. Zároveň mu však zřejmě dělalo dobře, když ho lidé za dobré vychování dětí chválili. To je jeden z drobných humorných paradoxů, které se v díle objevují.

I přes to, že se Kubásek potýká s hmotnými nedostatky, má dvě záliby, které mu jisté míry umožňují uniknout z šedi každodenního marasmu. Jedná se o hraní na bubny na kůru při mších, kde je jeho regenschorim starý Putynka, a čtení vlasteneckých knih, které mu zdarma půjčuje učitel Živna. V nich obdivuje zejména velké postavy našich dějin: Jana Husa, Jana Žižku či Jiřího z Poděbrad. Považujeme za nutné podotknout, že jak Putynky, tak Živny si Kubásek velmi vážil a nikdy by si je nedovolil zklamat.

V této povídce se nejedná o tzv. osamocenou postavu (výrazně se nevymyká z řad ostatních). Navíc je to člověk, který žije s manželkou, nejedná se ani o vdovce, ani o starého mládence. Kubásek je postavou zapojenou do sociální struktury města a snaží se v ní co možná nejlépe fungovat.

¹⁴⁰Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, Jehla, In: ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *Náš dědeček: povídky*, Karel Metyš (ed.), Praha: Státní nakladatelství, 1946, s. 99.

¹⁴¹Tamtéž, s. 100.

Jeho vztah s manželkou je ztvárněn zajímavým způsobem. Mezi oběma dochází často k hádkám. Nutno však podotknout, že hádky většinou pramení z malicherností (nejčastěji z toho, že každý z nich má odlišný pohled na určitou věc). Kubásková například neměla ráda manželovo lpění na dokonale upraveném zevnějšku, vnímala to jako marnění času a peněz: „*Tato strojivost nebyla Kubáskové po mysli. Mistr měl na příklad někam jíti pro práci. I vypravoval se k vycházce jako chudý král do boje. Mistrové došla trpělivost. Napomínala ho, že aby nepromarňoval tak drahý čas. – Svátý apoštole národův! – odsekl Kubásek; - nepůjdu přece na ulici jako nějaký otrapa! – Taková odpověď dopálila manželku jeho. Vytáhla stavidla a proud se hnal přes Kubáska. – Jest to kříž s vámi ženskými! – naříkal mistr uši si zacpávaje. – A já mám s tebou nebe! - vlípla mu Kubásková do očí a spustila litanii, co všecko s ním již zakusila, že mistrovi zaléhaly uši. Nebylo na jiném, nežli ohlížeti se po dveřích.*“¹⁴² Z této citace můžeme vidět, že k hádkám u manželů opravdu docházelo kvůli hloupostem. S tím souvisí i Šmilovského práce s humorem, který je v díle patrný. Souhlasíme s názorem Marie Řepkové, že v povídce humor nemá funkci kritiky, ale má za úkol odlehčit situaci tam, kde je děj vygradován. Takovým příkladem může být například situace, kdy Kubásek hledá svou ztracenou jehlu: „*Kubásek sebou vrhl na stolicí, že v něm kosti zachrastěly. Vytřeštil na ženu oči a mlčel. Kubásková vyšla ven. Když se po chvíli vracela, seděl ještě na svém místě se svíčkou v ruce, jejímž lojem měl celou nohavici pokapanou.*“¹⁴³ Už jen představa zchváceného Kubáska sedícího se svíčkou v ruce na židli a chrastícího starými kostmi je všeho všudy úsměvná. Humorné jsou také scény hádek, které většinou končí odchodem jedním z aktérů: „*To už jsem slyšel! – zasípal mistr, vyskočil, a jako by ho vosa štípla, vzal čepici a vyrazil ze dveří. Kubásková si utřela zástěrou ústa a pomyslila si: - Ať si jde, aspoň trochu venku vyvětrá a vychladne.*“¹⁴⁴ Zde působí nejvíce komicky moment, kdy si Kubásková po vypětí z hádky utírá ústa zástěrou (pravděpodobně proto, že se při hádce poprskala).

Právě díky humoru, který vyhrocené situace odlehčuje, nelze hádky považovat za projev pokleslých charakterových vlastností. Naopak, z takového podání je zřejmé, že patří k přirozenému lidskému životu.

¹⁴²Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, Jehla, In: ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *Náš dědeček: povídky*, Karel Metyš (ed.), Praha: Státní nakladatelství, 1946, s. 102.

¹⁴³Tamtéž, s. 108.

¹⁴⁴Tamtéž, s. 108.

Nyní se dostáváme k samotné zápletce příběhu. Mistr Kubásek dostane na Velikonoce zakázku od učitele Živny, který mu zdarma půjčuje knihy. Rodina Živnova chce pro svého čtyřletého syna nechat ušít jeho první mužské šatičky a to do rána Božího hodů. Kubásek, ač velmi unavený a nevyspalý, hodlá svému slovu dostát a chce šatičky stihnout došít. V tu chvíli se však stane něco, co neočekával: „První a druhou nit šťastně vyšil; když navlékl třetí, stalo se mu něco, co se mu již dávno nestalo; jeho jehla mu vypadla z rukou.“¹⁴⁵ V tento moment se sice Kubásek zalekl, ale zůstával v klidu, protože si byl jist, že jehlu rychle najde. Když se mu ji však nedařilo delší dobu najít, začal propadat panice a vzal si na pomoc dvoukrejcarovou svíčku, kterou si při hledání svítil. Jeho manželka tuto „marnivost“ nemohla pochopit a nabádala ho, aby drahou svíčku uhasil. V tento moment dochází k další hádce: „Proboha tě prosím, co mi to navzdory tropíš? To jsem přece jakživa neviděla, - rozehrívala se Kubásková. – A ty mně mlč! – odpovídal nevrle mistr, hlavu nepozvednuv; - upadla mi někam, všichni čerti vědí kam. Nemá nohy. Daleko nemůže býti. – Ještě ke všemu se dej do látrování! Co ti upadlo? – Jehla! – Nevídáno! – Kubásek se vzpřimil a opovržlivě se díval na ženu. Hlavu měl všechnu krví zalitou od přílišného shýbání. Vteřinu si vzal Kubáskovou očima na mušku a dodal důrazně a hlasitě: - Moje jehla! – To je rámusu! – odsekla Kubásková. – Nech jehlu jehlou a vezmi si jinou! Pro hloupou jehlu nespálíš dvoukrejcarovou svíčku! – A povídám ti, matko, nepopichuj! Hloupá jehla! Ty víš, co byla moje jehla! A kdybych měl voskovou čtyřliberku spálit, já ji musím nalézt a musím! – Nežli ji najdeš, mohl jsi míti kalhotky hotovy! – Kubásek udeřil na stůl, až knoflíky skákaly.“¹⁴⁶ Z tohoto úryvku je patrné, co všechno jehla pro Kubásku znamenala. Nebyla pro něj pouze nástrojem, díky kterému byl schopný vykonávat své povolání a živit rodinu, on ji vnímal jako symbol jistoty a radosti z práce. Její ztráta tak pro něho znamenala zcela nečekanou situaci, ve které neuměl fungovat. Ztráta pro něho byla neovladatelným a nezvládnutelným momentem, který se výrazně projevil v jeho psychice. Kubásek se přestal ovládat, opustila ho rozvážnost a přemohly vášně.

Duševní stav Kubásku by se dal interpretovat jako stav naprosté deprivace. Byl jednak zklamaný ze samotné ztráty své oblíbené jehly, a jednak z faktu, že tím pádem nestihne včas došít šatičky pro syna pana Živny, kterému byl zavázaný a držel

¹⁴⁵Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, Jehla, In: ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *Náš dědeček: povídky*, Karel Metyš (ed.), Praha: Státní nakladatelství, 1946, s. 106.

¹⁴⁶Tamtéž, s. 107.

ho ve velké úctě. K jeho psychickému zhroucení přispěla i manželka se svým nepochopením a vyvolanou hádkou.

Kubásek se nakonec rozhodl svou situaci vyřešit opuštěním chalupy. Kubásková tento krok dobře znala a z počátku mu nevěnovala velkou pozornost. Když se však dlouho nevracel, vydala se ho hledat. Nakonec ho šla stojícího u studně. Kubásek pravil: „Dobře, že přicházíš, ženo, - odpovídal temně mistr. O čtvrt hodiny později, a byl bych tuhle ve studni.“¹⁴⁷ Tento moment je v příběhu zlomovým. Je to moment, kdy na obou stranách opadly horlivé emoce, a aktéři se na situaci začali dívat střízlivým pohledem. Tento postoj dokazuje jejich rozhovor: „A já nejsem už dnes k práci a Živnovu chlapci šatičky nedodělám, a slíbil jsem svatě, že to bude. Jsem špatný chlap, že slovo nedodržím a ještě k tomu Živnovi, jenž mně tolik dobrého udělal, a pak se Vašíček těší na nové šatičky jako na smilování boží. Ó, to mi do smrti z hlavy nevyjde! – Jdiž, s takovými myšlenkami! Nemožnost je nemožnost! Já to u Živnu všechno vymluvím. Pojď, starý, dnes už pracovat nemůžeš; tolik nocí ses nevyspal, odpočineš si. Pojď, a zítra budeš zase jako mník. Vašíček může mít šatičky na druhý svátek.“¹⁴⁸ V tomto rozhovoru již hlavní úlohu nehrají výrazné emoce, ale jedná se o klidný dialog, ve kterém na jedné straně stojí naříkající a zlomený Kubásek a na druhé straně jeho žena, která ze zděšení, že si její muž chtěl sáhnout na život, otáčí a snaží se manžela uklidnit a povzbudit.

Kubáskův psychický stav dobře vystihuje jeho vnitřní monolog: „Pavle, Pavle, - káralo jej ztýrané svědomí, - kam se poděla tvá čest? Jakou šerednou odvárku sis to připravil?!“¹⁴⁹ Kubásek, který si celý život zakládal na cti, nyní stojí před situací, ve které své cti nebude moci dostat. To je pro něho nepřekonatelným bodem: „Stud, lítost, hanba div ho nepřipravily o rozum.“¹⁵⁰

Obrat v povahokresbě poté znamená moment, kdy Kubáskova žena při prohledávání kapes kabátu nalezne ztracenou jehlu: „Už ji mám! – Kubásek vyskočil, a oči se mu zajiskřily. Žena mu přinášela jeho jehlu; byla v kapse u vesty. Bůh milý ví, jak se tam dostala. Spadla tam asi, když navlékal do ní třetí nit. Kubásek oživil jak

¹⁴⁷ Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, Jehla, In: ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *Náš dědeček: povídky*, Karel Metyš (ed.), Praha: Státní nakladatelství, 1946, s. 110.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 111.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 112.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 112.

*chameleon, když se po dlouhodobní pouti z Egypta pokropí vodou. Poslal si pro žejdlík čerstvého piva, sedl ke stolu a dal se do šití na Vašíčkových šatičkách. Večer byly hotovy, mistrová je odnesla k Živným a prosila tam znova za svého muže.*¹⁵¹ Tato výpověď je důkazem toho, jak dokáže ztracená a znovu nalezená věc ovlivnit chování člověka. Věc, která je pro jednoho člověka bezcenná a pro dalšího znamená nezbytnou životní jistotu.

Odpuštění a pochopní se nakonec Kubáskovi dostalo i od učitele Živny a starého Putynky. Kubásek totiž na onen osudový Boží hod velikonoční nemohl přijít na mši hrát na bubny a bál se, že Putynka ho za jeho absenci už nebude v kostele chtít. Poté, co oběma celou situaci vysvětlil, se od nich dočkal odpuštění a to bylo pro Kubásku tou největší odměnou a zadostiučiněním.

Celý příběh poté končí rozhovorem vypravěče s postavou Putynky, od kterého vypravěč celou příhodu přejal: *„Ruku na srdce, - pravil mně nakonec, - nemá-li i každý z nás svou jehlu, pro niž spaluje svíčky? - Dávám vám za pravdu, - odvětil jsem, - já aspoň už kolikrátě spálil jsem svíčku pro jehlu. Jsme již my lidé takoví: pro nepatrnou věc obětujeme někdy mnoho, nezřídka i blaho své. – Tak, tak, můj zlatý pane, - dokládal Putynka, - ale nesmíme také zapomínati, věc i nepatrnější rozumně a zdravě odvažovati, poněvadž věc naoko malá může míti veliké následky.*¹⁵² V závěru povídky je tedy předloženo krátké poučení, které z celého příběhu vyplývá.

¹⁵¹Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ, Jehla, In: ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *Náš dědeček: povídky*, Karel Metyš (ed.), Praha: Státní nakladatelství, 1946, s. 114.

¹⁵²Tamtéž, s. 115.

4 Komparace postav z hlediska jejich povahokresby

V předcházející kapitole jsme podrobili analýze a interpretaci tři postavy Šmilovského děl – kmotra Rozumce ze stejnojmenného díla, Antonína Opozdila z povídky *Kovárenský pana Antonín* a Pavla Kubáska z povídky *Jehla*. Postavy jsme částečně srovnávali již v průběhu předešlé kapitoly. Nyní se je budeme snažit komparovat z hlediska způsobu povahokresby. Stanovíme, ve kterých charakterových rysech se shodují a ve kterých se liší.

Jak je z předcházející kapitoly patrné, díla jsme seřadili tak, abychom při analýze a interpretaci postupovali od postavy nejméně psychologicky propracované po nejpropracovanější. V případě kmotra Rozumce můžeme říci, že je jedná o tzv. plochou literární postavu, která zastupuje pro Šmilovského typický koncept siluet. Tato postava se nevyvíjí, její jednání je předvídatelné a působí staticky. Naopak postavy Antonína Opozdila a Pavla Kubáska jsou již mnohem plastičtější. Hrdinové působí jako postavy dynamické a schopné v průběhu děje projít charakterovým vývojem či určitým povahovým zvratem.

Vývoj charakteru je poté nejvíce patrný na postavě Antonína Opozdila, který z počátku na čtenáře působí jako asketa neschopný užívat si radostí běžného života a z kterého se na konci díla stává spokojený opatrovník třech malých dětí. Ty mu skrze svou hravost a bezprostřednost ukazují jiný pohled na svět.

Šmilovský si za hlavní postavy vybíral zejména starší a zkušené muže. Stejně tomu je v případě děl *Kmotr Rozumec* a *Jehla*. I zde se jedná o starší muže, kteří již mají bohaté životní zkušenosti a jsou se životem smířeni. V případě *Kovárenského pana Antonína* se jedná o postavu výrazně mladší, ale co do charakteru se postavám starců vyrovná. Společným bodem všech tří postav je fakt, že prošly jakýmsi iniciačním procesem, který z nich učinil pravé muže - moudré, vyrovnané, čestné. Oním iniciačním procesem byly jejich mnohdy strastiplné životní osudy. V případě kmotra Rozumce se jedná o ztrátu majetku, milované ženy a následně i vlastního zdraví. V případě Antonína Opozdila můžeme mluvit o jeho nesnadném dětství (brzká ztráta rodičů a nutnost starat se sám o sebe). Pavel Kubásek přišel podobně jako kmotr Rozumec o velkou část svého majetku (tentokrát z důvodu dravé pracovní konkurence), byl s rodinou donucen odstěhovat se na okraj města a žít ve

velmi nuzných podmínkách. Ačkoliv životní zkušenosti postav nejsou příliš pozitivní, nemůžeme je hodnotit jako jednoznačně negativní. Jsou to totiž zkušenosti, které je zocelily a umožnily jim osobností růst.

Dvě z postav, kmotr Rozumec a Antonín Opozdil, jsou pro Šmilovského typickými solitéry. Jejich izolovanost se projevuje buď vnitřně, tedy jejich charakterovým odlišením od zbytku společenství, nebo se jedná o izolaci sociální či prostorovou. Postavou, která této izolovanosti nepodléhá, je krejčí Kubásek, který se od zbytku společnosti výrazně neodlišuje.

Pokud bychom se zaměřili na konkrétní vlastnosti, které postavy spojují, na první místo bychom zařadili zbožnost. Tento povahový rys je zcela logický vzhledem k tomu, že díla vznikla v době 2. poloviny 19. století. Šmilovský však na zbožnost nenahlíží striktně jako na vyznavačství římskokatolické víry. Zejména kmotr Rozumec je postavou z hlediska víry benevolentní. Z jeho pohledu není podstatné, jakého vyznání člověk je, ale je důležité, že v něco věří. V jeho očích je Bůh všem náboženstvím společný. Liší se však způsoby a cesty, které věřící k Bohu přibližují. Pokud je ale lidská víra upřímná a přináší člověku potěšení a útěchu, není nutné jedno náboženství pro druhé ztracovat.

Dalšími společnými znaky jsou skromnost a pracovitost. Ačkoliv jsou zejména kovář Antonín a krejčí Kubásek chudými lidmi, jsou to lidé poctiví, kteří by se nikdy nesnížili k žebrání či k přijímání milodarů, které nejsou podloženy poctivou prací. Protože se jedná o spořádané křesťany, vždy dbají na pečlivě upravený zevnějšek. Mít upravené vlasy, vousy a čisté šaty považují za povinnost každého spořádaného a mravného člověka.

Důležitým společným znakem je poté vyrovnanost a rozvaha. Ta se projevuje v racionálním přístupu k životu a snahou vyvarovat se projevům vášním. U kmotra Rozumce je tento povahový rys beze zbytku naplněn, v případě Antonína Opozdila a krejčího Kubásky jsou vyrovnanost a rozvaha také důležitými znaky jejich povahy, ale zároveň v obou povídkách dochází k situacím, kdy jsou tyto vlastnosti narušeny náhlým přívalem vášní, které nejsou schopni kontrolovat.

Ve všech třech dílech je patrný silný apel na správnou výchovu. V případě kmotra Rozumce a krejčího Kubáska se setkáváme s osudy, kdy oni sami své děti vychovali tak, že se z nich stali počestní a samostatní lidé, kteří nejsou závislí na rodičích a zároveň rodiče nejsou závislí na nich. Tento názor je podrobně vylíčen právě v díle *Kmotr Rozumec* a můžeme ho vnímat jako odkaz na osobní zodpovědnost, kterou by měl člověk na prahu dospělosti sám za sebe přijmout.

Každá postava má zároveň jeden charakterový znak, který je pro ni typický a vyčnívá jí nad ostatní. U postavy *Kmotra Rozumce* se jedná o moudrost, v případě Antonína Opozdila je to zbožnost, u krejčího Kubáska se jedná o čestnost. U dvou posledně jmenovaných následně můžeme pozorovat, jak jejich charaktery změní, když je jedna z těchto vlastností ohrožena nějakým vnějším vlivem. V případě Opozdila se jedná o ztrátu kontroly a „prokletí“ Běty, které se shodou na sobě nezávislých okolností vyplní, a v případě Kubáska jde o strach, že kvůli ztracené jehle a nemožnosti pokračovat v práci přijde o dobrou reputaci a svou čest.

Na tomto místě bychom se chtěli zmínit také o otázce reálnosti postav. Již výše jsme uváděli, že postava kmotra Rozumce je značně plochá, předvídatelná a psychologicky nepropracovaná. Nemůžeme ji však z tohoto pohledu hodnotit jako nezdařilou. Na literární postavu je totiž nutné nahlížet z hlediska její funkce v textu. V případě postavy kmotra Rozumce je její funkcí představit příkladný typ lidského charakteru, který by mohl být právem považován za obraz tzv. dobrého člověka. Hlubkový, psychologický rozměr postavy není v tomto případě předmětem autorova literárního záměru. V případě postav Antonína Opozdila a Pavla Kubáska je jejich psychologická stránka propracována detailněji. Zejména *Jehlu* bychom z tohoto pohledu mohli označit za jakousi psychologickou sondu do života obyčejného člověka.

Pokud všechny tři postavy porovnáme z hlediska jejich celkového vyznění, zjistíme, že postavy kováře Antonína a krejčího Kubáska vyznívají ve srovnání s kmotrem Rozumcem jako „méně dokonalé“. Postava Rozumce je totiž zproštěna jakýchkoliv negativních vlastností. Zároveň se vždy chová uměřeně a ani v jednom případě se nesetkáváme se situací, že by podlehla vášním zastiňujícím rozum. Rozumec se tak vždy chová racionálně a dle svých morálních zásad. Na druhou

stranu však můžeme říci, že takto vytvořená postava - silueta působí dosti nereálně a neživotně.

Možná i proto jsou kritiky lépe hodnocené Šmilovského povídky, které bývají většinou vystavěny na postavách zobrazených v mezních životních situacích. Tyto postavy poté mají také ušlechtilý charakter, ale jsou většinou doplněny o hlubší psychologickou analýzu. Projevy vášní, které jsou například kmotrem Rozumcem odsuzovány jako projevy lidské slabosti, jím dodávají lidskost a čtenář je schopný se s nimi daleko lépe identifikovat. Postavy kováře Antonína a krejčího Kubáska jsou daleko životnější a přestávají být pouze literárními siluetami. Zároveň bychom chtěli upozornit na zajímavý fakt, se kterým přišla již Marie Řepková. Šmilovského povídky totiž nesou výrazný prvek divadelnosti. Je to dáno zejména precizně utvořenými dialogy a dle Řepkové „*působivě zrežirovanými scénickými výstupy*“¹⁵³. Tímto výrokem Řepková míní přesně vystavěné, občas vtipně laděné dialogy a také to, že se většina Šmilovského povídek odehrává na celkem malém prostoru a za velmi krátký čas. V tomto ohledu vyniká zejména *Jehla*.

Poslední věcí, kterou zmíníme, je didaktické zaměření výše zmíněných děl (tedy jejich poučný charakter). Jednoznačně nejvíce je toto zaměření patrné v díle *Kmotr Rozumec*. V případech *Kovárenského pana Antonína* a *Jehly* je poučení obsažené na konci povídek. V prvně jmenované není nijak explicitně vyjádřeno, ale můžeme ho interpretovat tak, že člověk by se neměl ve všech ohledech slepě podřizovat víře, protože ta se poté stává jeho vnitřním vězením, učiní člověka nesvobodným a právě svoboda je jednou z nejvyšších lidských hodnot. Ve druhé zmiňované je poučení vyjádřeno přímo. Jedná se o zamyšlení nad tím, zda každý člověk má nějakou věc, pro kterou by byl schopný udělat cokoli. Zároveň můžeme hovořit o myšlence, že hodnota věcí neplyne z nich samotných, ale z toho, jaký význam jim přisoudí člověk. To, co je jedním považováno za bezcenné, může mít pro dalšího nevyčísitelnou hodnotu.

¹⁵³Marie ŘEPKOVÁ, K charakteristice postav u A. V. Šmilovského, In: *Česká literatura*, 1969, roč. 17, č. 1-2, s. 113. Dostupné z: [<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=CesLit/17.1969/1-2/97.png>].

Závěr

V závěru se pokusíme o shrnutí poznatků, ke kterým jsme v diplomové práci dospěli. Cílem práce byla analýza a interpretace vybraných děl Aloise Vojtěcha Šmilovského z hlediska autorova umění povahokresby.

V první části práce jsme podali komplexní shrnutí poznatků, které dnes o tomto autorovi máme. V této kapitole jsme nejprve shrnuli základní mezníky Šmilovského života a následně jsme zhodnotili, jak se v průběhu času měnil pohled na tohoto autora ze strany odborné literatury. Věnovali jsme se také problematice tzv. ideálního realismu se zvláštním zaměřením na vytyčení vztahu mezi pojmy *realismus* a *idealismus*. V této kapitole jsme zároveň polemizovali s částí odborné literatury, která Šmilovského hodnotí jako jednostranného konzervativce. Došli jsme k závěru, že toto hodnocení je dosti schematické, protože Šmilovský se mimo jiné pokoušel například o inovaci stávajících básnických forem. Přinesli jsme též nový pohled na Šmilovského tematickou a formální inspiraci Karle Jaromírem Erbenem, která nutně nemusí znamenat jeho jednostranné konzervativní smýšlení. Stejně jako autoři májové generace se i on mohl nechat inspirovat jeho novátorskými sugescemi. Na konec první kapitoly jsme zařadili krátký přehled toho, jak a s jakou frekvencí byla jeho díla v průběhu času vydávána.

Druhá kapitola byla věnována specifikům Šmilovského prozaické tvorby. Nejprve jsme se věnovali obecným specifikům, která vycházela zejména ze závěrů stanovených v bakalářské práci. Dále jsme navázali specifiky konkrétními. Již v bakalářské práci jsme na některé z nich narazili, ale protože nebyly detailněji rozebrány, věnovali jsme se jim blíže právě v rámci práce diplomové. Pozornost tak byla věnována problematice žánrové typologie, žánru tzv. mudroslovného románu, který je pro Šmilovského příznačný, a nakonec jeho způsobu vytváření literárních postav (tzv. literární siluetou).

Problematika zařazení Šmilovského děl k jednotlivým literárním žánrům byla prezentována na díle *Kmotr Rozumec*. Zjistili jsme, že řada jeho děl je žánrově nevyhraněných a nejčastěji kolísá mezi žánrem románu, novely, popř. povídky. V díle *Kmotr Rozumec* jsme našli jak prvky novelistické, tak románové. Zároveň jsme na něm byli schopni doložit i některé prvky žánru idyly – v tomto případě se

však jednalo spíše o podobnost tematickou. Nakonec jsme se přiklonili k názoru, že se jedná o román. Důvodem bylo zejména to, že román je všeobecně považován za nejflexibilnější literární žánr, který je schopen obsáhnout i prózy žánrově nejednoznačné.

V pojednání o žánru tzv. mudroslovného románu jsme vycházeli zejména z odborné literatury a snažili jsme se upozornit i na další autory, kteří jsou v české literatuře s tímto žánrem spjati. Na konci této podkapitoly jsme uvedli krátkou osobní úvahu nad tím, proč se Šmilovského pojetí žánru mudroslovného románu neudřelo do dnešních dnů. Důvodů je dle našeho názoru několik. Tím nejvýznamnějších však pravděpodobně je absence atraktivního děje a psychologické propracovanosti postav. Dnešní průměrný čtenář totiž většinou chce být stržen buď poutavým dějem, nebo psychologicky dobře propracovanou postavou, která mu absenci napínavého děje do jisté míry vynahradí. Ve Šmilovského podání mudroslovného románu však ani jedno nezíská.

Třetím specifíkem, kterému jsme se věnovali, byl Šmilovského způsob, jak vytvářel své literární postavy. Typické jsou pro Šmilovského tzv. siluety. Jaroslava Janáčková a Marie Řepková v minulosti viděly jistou paralelu Šmilovského siluet s Nerudovými figurkami. My jsme se na toto srovnání zaměřili a zjistili jsme, že jistá podobnost tu je, ale ve své podstatě se jedná o zcela odlišné kompoziční principy, které by měly být hodnoceny jako rovnocenné. Následně jsme Šmilovského siluetu podrobili srovnání s dostupnou odbornou literaturou zabývající se typologií postav. Koncept siluet nejvíce odpovídal typologii Edwarda Morgana Forstera, tj. tzv. ploché postavě, která je jednoduchá, jednoznačná a předvídatelná. Podle teorie Bohumila Fořta bychom mohli siluetu nazvat postavou sémanticky uzavřenou. Dle Daniely Hodrové by literární silueta odpovídala tzv. postavě-definici.

Stěžejní část práce byla věnována analýze a interpretaci vybraných prozaických děl. Práce s texty byla podřízena konkrétnímu badatelskému problému, tj. Šmilovského umění povahokresby. Vybrali jsme román *Kmotr Rozumec* a dvě povídky – *Kovárenský pan Antonín* a *Jehla*. Nejprve jsme díla podrobili tradiční literární analýze, uvedli jsme rok, ve kterém bylo dílo vydáno, upřesnili jsme vydání, ze kterého budeme v diplomové práci vycházet, podrobili jsme analýze a interpretaci název díla, poté jsme specifikovali jeho vnitřní a vnější kompozici, formu vyprávění

a typ vypravěče, následně časoprostorové zařazení a stručně jsme shrnuli dějovou linku. Poté jsme se zaměřili na rozbor a interpretaci hlavních postav z hlediska jejich povahokresby.

V poslední kapitole byly postavy komparovány a byly stanoveny jejich společné i odlišné rysy. Z této komparace jsou poté patrné obecné rysy Šmilovského povahokresby. Šmilovský každé své literární postavě připisuje jeden charakterový rys, který považuje za stěžejní. Ten je doplněn dalšími vlastnostmi, které dohromady utváří jednotný charakter. V případě námi analyzovaných děl se jedná například o tyto vlastnosti: moudrost, čestnost, zbožnost, pracovitost, uměřenost, střídmost, vyrovnanost, rozumová kontrola apod. Můžeme říci, že řada rysů splývá s tzv. sedmi základními ctnostmi (víra, naděje, láska, moudrost, spravedlnost, statečnost a umírněnost). Šmilovský nejčastěji vytvářel postavy, které byly příkladem ctnostného života. V některých případech bychom mohli říci, že vytvářel postavy, které odpovídají představám o tzv. dobrém člověku 19. století.

Doufáme, že předložená diplomová práce bude z hlediska svého obsahu přínosná a přinese nové pohledy na Šmilovského tvorbu. Její charakteristika totiž prakticky migruje z textu do textu, informace se následkem toho stále opakují a navíc nepřinášejí nic nového. Budeme rádi, když tato práce zacelí některé mezery, které v literární teorii a historii o tomto autorovi stále existují.

Seznam použité literatury

Primární literatura

ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *A. V. Šmilovského Spisy básnické*, Praha: I. L. Kober, 1874, 249 s.

ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *Martin Oliva: Kmotr Rozumec*, Praha: Šolc a Šimáček, 1923, 454 s.

ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *Náš dědeček: povídky*, Karel Metyš (ed.), Praha: Státní nakladatelství, 1946, 157 s.

ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *Pozůstalá dramata*, Jan Voborník (ed.), Praha: Borský a Šulc, 1924, 429 s.

ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch, *Rozptýlené kapitoly: povídky*, Mojmír Otruba (ed.), Praha: Československý spisovatel, 1983, 300 s.

Sekundární literatura

Knižní a slovníkové zdroje

ARISTOTELÉS, *Poetika: řecko-česky*, Milan Mráz (překlad), Praha: Oikoymenh, 2008, 289 s.

BURIÁNEK, František, Kmotr Rozumec české literatury, In: *Z literárněvědných studií*, Praha: Československý spisovatel, 1985, s. 24-32.

BURIÁNEK, František, Třikrát o Šmilovském, In: *Z poetického Pošumaví*, Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1987, s. 17-25.

ČELAKOVSKÝ, František Ladislav (ed.), *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích*, Praha: České museum, 1852, 644 s.

ČERVENKA, Miroslav, *Významová výstavba literárního díla*, Praha: Karolinum, 1992, 155 s.

DURDÍK, Josef, *Poetika jakožto aesthetika umění básnického*, Praha: I.L. Kober, 1881, 562 s.

DVOŘÁK, Karel, V boji proti revoluční reakci, In: VODIČKA, Felix a kol., *Dějiny české literatury II. Obrozenská literatura v době revoluce 1848 a v boji proti reakci let padesátých*, Praha: Nakladatelství ČSAV, 1960, s. 498. Dostupné z: [<http://www.ucl.cas.cz/edicee/data/dejiny/hcl/dcl2/21.pdf>].

FISCHER, Jan Otokar, *Kritický realismus. Balzac, Stendhal a základní otázky realismu*, Praha: Svoboda, 1979, 489 s.

FLAJŠHANS, Václav, *Písemnictví české slovem i obrazem od nejdávnějších dob až po naše časy*, Praha: Grosman a Svoboda, 1901, 766 s.

FORSTER, Edward Morgan, *Aspekty románu*, Eva Šimečková (překlad), Bratislava: Tatran, 1971, 136 s.

FOŘT, Bohumil, *Literární postava: vývoj a aspekty naratologických zkoumání*, Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008, 111 s.

HAMAN, Aleš, *Trvání v proměně. Česká literatura devatenáctého století*, Praha: Arsca, 2010, 326 s.

HAMAN, Aleš, heslo: Alois Vojtěch Šmilovský, In: MENCLOVÁ, Věra, VANĚK, Václav a kol., *Slovník českých spisovatelů*, Praha: Libri 2005, s. 654.

HAMAN, Aleš, PEŠAT, Zdeněk, heslo: Alois Vojtěch Šmilovský, In: MERHAUT, Luboš a kol., *Lexikon české literatury 4/1, S-T*, Praha: Academia, 2008, s. 671-674.

HAUSENBLAS, Karel, *Výstavba jazykových projevů a styl*, Praha: Univerzita Karlova, 1971, 184 s.

HAVRÁNEK, Bohuslav a kol., heslo: Kmotr [online], In: *Slovník spisovného jazyka českého*, Ústav pro jazyk český AV ČR, 2011, [cit. 2018-04-15]. Dostupné z: [<http://ssjc.ujc.cas.cz/>].

HAVRÁNEK, Bohuslav a kol., heslo: Mudrosloví [online], In: *Slovník spisovného jazyka českého*, Ústav pro jazyk český AV ČR, 2011, [cit. 2018-03-04]. Dostupné z: [<http://ssjc.ujc.cas.cz/>].

HAVRÁNEK, Bohuslav a kol., heslo: Pověst [online], In: *Slovník spisovného jazyka českého*, Ústav pro jazyk český AV ČR, 2011, [cit. 2018-04-16]. Dostupné z: [<http://ssjc.ujc.cas.cz/>].

HAVRÁNEK, Bohuslav a kol., heslo: Silueta [online], In: *Slovník spisovného jazyka českého*, Ústav pro jazyk český AV ČR, 2011, [cit. 2018-03-03]. Dostupné z: [<http://ssjc.ujc.cas.cz/>].

HAVRÁNEK, Bohuslav a kol., heslo: Vášeň [online], In: *Slovník spisovného jazyka českého*, Ústav pro jazyk český AV ČR, 2011, [cit. 2018-04-20]. Dostupné z: [http://ssjc.ujc.cas.cz/].

HODROVÁ, Daniela, *Hledání románu: kapitoly z historie a typologie žánru*. Praha: Československý spisovatel, 1989, 275 s.

HODROVÁ, Daniela a kol., *...na okraji chaosu...: poetika literárního díla 20. století*, Praha: Torst, 2001, 865 s.

HODROVÁ, Daniela, Idylické místo, In: HODROVÁ, Daniela, *Místa s tajemstvím*, Praha: Koniasch Latin Press, 1994, s. 27-35.

HOMOLOVÁ, Květa, OTRUBA, Mojmír (edd.), *Čeští spisovatelé 19. století*, Praha: Československý spisovatel, 1971, 255 s.

HOMOLOVÁ, Květa, OTRUBA, Mojmír, PEŠAT, Zdeněk a kol., *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století: slovníková příručka*, Praha: Československý spisovatel, 1982, s. 277-279. Dostupné z: [http://www.ucl.cas.cz/edicee/prirucky/slovnikove/141-cesti-spisovatele-19-a-pocatku-20-stoleti].

HRABÁK, Josef, *Poetika*, Praha: Československý spisovatel, 1973, 332 s.

HRDINA, Martin, *Mezi ideálem a nahou pravdou: realismus v českých diskusích o literatuře 1858-1891*, Praha: Academia, 2015, 527 s.

CHALOUPKA, Otakar, *Příruční slovník české literatury od počátků do r. 1945: významní autoři a jejich tvorba, díla neznámých tvůrců staré literatury, nejčastější literární termíny, hlavní literární skupiny a směry, historická období*, Praha: Adonai, 2001, s. 509-510.

CHATMAN, Seymour, *Příběh a diskurs: narativní struktura v literatuře a filmu*, Milan Orálek (překlad), Brno: Host, 2008, 328 s.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava, *Česká literatura 19. století: od Máchy k Březinovi*, Praha: Scientia, 1994, 179 s.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava, *Román mezi modernami: studie z historické poetiky*, Praha: Československý spisovatel, 1989, 271 s.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava, Dědictví Máje v náporech všednosti, In: LEHÁR, Jan a kol., *Česká literatura od počátků k dnešku*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 284.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava, Dvojitý pohled na tichý dům, In: JANÁČKOVÁ, Jaroslava, *Stoletou alejí. O české próze minulého věku*, Praha: Československý spisovatel, 1985, s. 72-88.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava, heslo: Román, In: MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kol., *Encyklopedie literárních žánrů*, Praha: Paseka, 2004, s. 576.

JEŘÁBEK, Dušan, Vývoj literatury od zájmů národních k zájmům všelidských, In: HRABÁK, Josef, JEŘÁBEK, Dušan, TICHÁ, Zdeňka, *Průvodce po dějinách české literatury*, Praha: Panorama, 1984, s. 257-258.

JIRÁSEK, Alois, *Z mých pamětí II. V Litomyšli*, Praha: J. Otto, 1913, 315 s.

JUNGMANN, Josef, *Josefa Jungmanna Slowesnost, aneb, Náuka o výmluwnosti prosaické, básnické i řečnické: se sbírkau příkladů newázané i wázané řeči*, Praha: České museum, 1845, 836 s.

KUPCOVÁ, Helena, heslo: Novela, In: MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kol., *Encyklopedie literárních žánrů*, Praha: Paseka, 2004, s. 417.

KVAPIL, Jaroslav, *O čem vím: sto kapitol o lidech a dějích z mého života*, Praha: Orbis, 1932, 590 s.

MÁCHAL, Jan Hanuš, *O českém románu novodobém*, Praha: J. Springer, 1930, 238 s.

MÁCHAL, Jan Hanuš, heslo: Alois Vojtěch Šmilovský, In: *Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopædie obecných vědomostí*, díl XXIV, Staroženská-Šyl, Praha: J. Otto, 1906, s. 685-687. Dostupné z: [http://archive.org/stream/ottvslovnknauni39ottogoog#page/n690/mode/2up].

MOCNÁ, Dagmar, heslo: Idyla, In: MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kol., *Encyklopedie literárních žánrů*, Praha: Paseka, 2004, s. 275.

MOCNÁ, Dagmar, heslo: Povídka, In: MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kol., *Encyklopedie literárních žánrů*, Praha: Paseka, 2004, s. 515-523.

MUKAŘOVSKÝ, Jan, *Studie*, Milan Jankovič a Miroslav Červenka (edd.), Brno: Host, 2000-2001, 2 sv. (556, 598 s.).

NEJEDLÝ, Zdeněk, *O literatuře*, Václav Pekárek (ed.), Praha: Československý spisovatel, 1953, 1000 s.

NOVÁK, Jan Václav, NOVÁK, Arne, *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*, Olomouc: Promberger, 1936-1939, s. 557-560. Dostupné z: [http://arne-novak.phil.muni.cz/books/prehledne-dejiny-literatury-ceske-novak-1936/str-557-560].

POHORSKÝ, Miloš a kol., *Dějiny české literatury III. Literatura druhé poloviny devatenáctého století*, Praha: Nakladatelství ČSAV, 1961, 631 s. Dostupné z: [http://www.ucl.cas.cz/edicee/dejiny/dejiny-ceske-literatury/128-dejiny-ceske-literatury-3].

PRAŽÁK, Albert, *Alois Vojtěch Šmilovský: životopis, doprovázený výňatky jeho korespondence*, Praha: Tiskem a nákladem F. Šimáčka, 1911, 208 s.

PROPP, Vladimír Jakovlevič, *Morfologie pohádky a jiné studie*, Hana Šmahelová (ed.), Jinočany: H & H, 2008, 343 s.

RIMMON-KENANOVÁ, Shlomith, *Poetika vyprávění*, Vanda Pickettová (překlad), Brno: Host, 2001, 176 s.

ŘEPKOVÁ, Marie, heslo: Alois Vojtěch Šmilovský, In: HAVEL, Rudolf, OPELÍK, Jiří a kol., *Slovník českých spisovatelů*, Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 491-492.

SKALIČKA, Jiří (upravovali GILK, Erik, HORA, Petr, MALÝ, Radek), *Literatura v druhé polovině 19. století*, In: MACHALA, Lubomír a kol., *Panorama české literatury (1). Do roku 1989*, Praha: Knižní klub, 2015, s. 144-145.

SVOZIL, Bohumil, *Česká literatura ve zkratce: období od 9. století po konec 20. století*, Praha: Brána, 2013, s. 251.

ŠALDA, František Xaver, *O předpokladech a povaze tvorby: výběr z kritického díla*, Bohumil Svozil (ed.), Praha: Československý spisovatel, 1978, 733 s.

ŠALDA, František Xaver, *Otec Šmilovský*, In: *Medailony*, Praha: Melantrich, 1941, s. 7-15.

ŠŤASTNÝ, Radko, *Čeští spisovatelé deseti století: slovník českých spisovatelů od nejstarších dob do konce 20. Století*, Praha: HQ Kontakt, 2001, s. 363-364.
[<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=ZlataPrahaII/3.1885-1886/22/346.png>].

VÁŠA, Pavel, GREGOR, Alois, *Katechismus dějin české literatury*, Brno: A. Píša, 1927, s. 363-365, 443 a 765.

VOBORNÍK, Jan, *Padesát let české literatury. 1848–1898*, Praha: [s.n.], 1898, s. 26 (IVa) a s. 48-49 (IVa).

Statě a recenze v periodikách

JAKUBEC, Jan, O spisovné řeči A. V. Šmilovského, In: *Listy filologické*, 1925, roč. 52, s. 128-165, 249-291.

NERUDA, Jan, Alois Vojtěch Šmilovský, In: *Humoristické listy*, 1883, roč. 25, č. 26, s. 214. Dostupné z:

[<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=HumL/25.1883/26/214.png>].

ŘEPKOVÁ, Marie, K charakteristice postav u A. V. Šmilovského, In: *Česká literatura*, 1969, roč. 17, č. 1-2, s. 97-117. Dostupné z:

[<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=CesLit/17.1969/1-2/97.png>].

ŘEPKOVÁ, Marie, Poznámky k portrétnímu umění tří autorů májovské generace, In: *Česká literatura*, 1978, roč. 26, č. 1, s. 43-53. Dostupné z:

[<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=CesLit/26.1978/1/43.png>].

VLČEK, Václav, Rozhledy literární. Básně A. V. Šmilovského, In: *Osvěta*, 1883, roč. 13, č. 12, s. 951-953.

Vysokoškolské kvalifikační práce

KLOUČKOVÁ, Kateřina, *Specifičnost díla A. V. Šmilovského*, Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2016, 70 s. Bakalářská práce.

MACHÁČKOVÁ, Monika, *Alois Vojtěch Šmilovský – vybraná díla*, Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2011, 115 s. Diplomová práce.

Online zdroje

Digitalizovaný archiv časopisů [online], 2001, dostupné z: [<http://archiv.ucl.cas.cz/>].

Digitální knihovna Arna Nováka, *Přehledné dějiny literatury české* [online], 2010, dostupné z: [<http://arne-novak.phil.muni.cz/>].

Digitální knihovna Kramerius, heslo: *Alois Vojtěch Šmilovský* [online], 2003-2010, dostupné z: [<http://www.kramerius.nkp.cz/>].

Edice E [online], 2010, dostupné z: [<http://www.ucl.cas.cz/edicee/index.php>].

Národní knihovna ČR, heslo: *Alois Vojtěch Šmilovský* [online], 2014, dostupné z: [<http://www.nkp.cz/>].

Slovník českých spisovatelů [online], 2011, dostupné z: [<http://ssjc.ujc.cas.cz/>].